

ХУУЛЬ ЗҮЙН
ҮНДЭСНИЙ ХҮРЭЭЛЭН

ТӨРИЙН НУУЦЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ШИНЭЧИЛСЭН НАЙРУУЛГЫН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨНИЙ ҮНЭЛГЭЭ

СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

2026.03.04

Судалгааг захиалагч:

Монгол Улсын Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газар

Хууль зүй, дотоод хэргийн яам

Судалгааг хянасан:

Н.Жамъянхүү

Захирал

Судалгааг удирдсан:

Б.Ариунжаргал

Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн секторын Эрхлэгч

Судалгааг гүйцэтгэсэн:

Э.Анударь

Хувийн эрх зүйн секторын
Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан

М.Ганди

Хувийн эрх зүйн секторын
Эрдэм шинжилгээний ажилтан

ТОВЧИЛСОН ҮГСИЙН ЖАГСААЛТ

БНтХ	Байгууллагын нууцын тухай хууль
ЗтХ	Зөрчлийн тухай хууль
НМЭИТБтХ	Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хууль
ТБАНтХ	Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль
ТЕГ	Тагнуулын ерөнхий газар
ТНтХ	Төрийн нууцын тухай хууль
УИХ	Улсын Их Хурал
ЭХХШтХ	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1. Зорилгод хүрэх түвшин шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зохицуулалт ...	8
Хүснэгт 2. Практикт хэрэгжих боломж шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зохицуулалт	9
Хүснэгт 3. Ойлгомжтой байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зохицуулалт	9
Хүснэгт 4. Харилцан уялдаа шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зохицуулалт	9
Хүснэгт 6. Шалгах хэрэгслийг сонгосон байдал	10
Хүснэгт 6. ТБАНтХ болон ТНтХ-ийн төсөл	11
Хүснэгт 7. Төрийн нууцыг хамгаалах талаарх төрийн байгууллага, албан тушаалтны бүрэн эрхийн тухай зохицуулалтын харьцуулалт	17
Хүснэгт 8.	23
Хүснэгт 9. Төрийн нууцыг хамгаалах тухай зохицуулалтын харьцуулалт	25
Хүснэгт 10. Мэдээллийг нууцлах болон ил болгох тухай зохицуулалтын харьцуулалт	33
Хүснэгт 11. ТБАНтХ болон хуулийн төсөлд заасан хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлагатай холбоотой зохицуулалт	41
Хүснэгт 12. ТБАНтХ болон Төрийн нууцын тухай хуулийн төслийн нууцын зэрэглэлтэй холбоотой зохицуулалт	42
Хүснэгт 13. ТБАНтХ болон Төрийн нууцын тухай хуулийн төсөлд заасан сахилгын хариуцлагатай холбоотой зохицуулалт	43
Хүснэгт 14. Хуулийн төслийн зохицуулалт ойлгомжтой эсэхэд хийсэн дүн шинжилгээ	50
Хүснэгт 15. Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 28, 29, 30 дугаар зүйлд заасан шаардлагад нийцүүлэн боловсруулсан эсэх	50

АГУУЛГА

ТОВЧИЛСОН ҮГСИЙН ЖАГСААЛТ	2
ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ	3
УДИРТГАЛ	5
НЭГ.ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙГ СОНГОСОН БАЙДАЛ, ҮНДЭСЛЭЛ	7
ХОЁР.ХУУЛИЙН ТӨСЛӨӨС ҮР НӨЛӨӨГ НЬ ТООЦОХ ХЭСГЭЭ ТОГТООСОН БАЙДАЛ ...	8
2.1. Зорилгод хүрэх байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслөөс үр нөлөөг нь тооцох хэсгээ тогтоосон байдал.....	8
2.2. Практикт хэрэгжих боломж шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслөөс үр нөлөөг нь тооцох хэсгээ тогтоосон байдал.....	8
2.3. Ойлгомжтой байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслөөс үр нөлөөг нь тооцох хэсгээ тогтоосон байдал.....	9
2.4. Харилцан уялдаа шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслөөс үр нөлөөг нь тооцох хэсгээ тогтоосон байдал.....	9
ГУРАВ.ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТЭД ТОХИРОХ ШАЛГАХ ХЭРЭГСЛИЙН ДАГУУ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ.....	10
3.1. "ЗОРИЛГОД ХҮРЭХ БАЙДАЛ" ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТЭЭР ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ.....	11
3.2. "ПРАКТИКТ ХЭРЭГЖИХ БОЛОМЖ" ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТЭЭР ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ.....	33
3.3. "ОЙЛГОМЖТОЙ БАЙДАЛ" ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТЭЭР ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ.....	50
3.4. "ХАРИЛЦАН УЯЛДАА" ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТЭЭР ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ.....	52
ДӨРӨВ.ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ	55
АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ.....	58

УДИРТГАЛ

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 17 дахь хэсэгт “төр, түүний байгууллагаас хууль ёсоор тусгайлан хамгаалбал зохих нууцад хамаарахгүй асуудлаар мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрхтэй. Хүний эрх, нэр төр, алдар хүнд, улсыг батлан хамгаалах, үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн хэв журмыг хангах зорилгоор задруулж үл болох төр, байгууллага, хувь хүний нууцыг хуулиар тогтоон хамгаална” гэж заасны дагуу 1995 онд Төрийн нууцын тухай хууль, Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хууль батлагдсанаар төрийн нууцыг хамгаалахтай холбогдсон харилцааг анх удаа хуулиар зохицуулж, төрийн нууцыг хамгаалах тогтолцоо, эрх зүйн үндсийг тавьжээ.

Төрийн нууцын тухай хуульд 2001, 2003, 2004 (2 удаа), 2014, 2015, 2017 онд буюу нийт 7 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан. 1995 оны Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хуулийг 2004 онд шинэчлэн найруулсан бөгөөд нийт 3 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан бөгөөд энэхүү хууль нь Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль батлагдах хүртэл хэрэгжиж байсан. Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль /цаашид “ТБАНтХ” гэх/ 2016 оны 12 дугаар сарын 01-ний өдөр батлагдаж, өнөөдрийг хүртэл дагаж мөрдөгдөж байна.

Тус хууль нь 7 бүлэг, 40 зүйлтэй бөгөөд нийт 6 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулжээ. УИХ-ын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 3.6.3.2-т “Төрийн мэдээллийн ангилал, нууцын зэрэглэлийг оновчтой болгож, нууц хамгаалалтыг шинэ түвшинд гаргах эрх зүйн орчин, удирдлага, зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгоно.” гэж, 3.6.4.3-т “Үндэсний аюулгүй байдлын мэдээллийн сан бүрдүүлж, Улсын Их Хурал, орон нутгийн иргэдийн төлөөллийн байгууллага, хэвлэл мэдээллээр дамжуулан иргэдийг үндэсний аюулгүй байдалтай холбоотой асуудлуудаар өргөн хүрээтэй мэдээллээр хангах механизмыг бий болгоно. Төрийн мэдээллийн нээлттэй нөөцийг бүрдүүлэх ажиллагааг эрчимжүүлж, тэдгээрийг цахим засгийн үйлчилгээнд үр нөлөөтэй ашиглах боломжийг бүрдүүлнэ” гэж, 3.6.4.4-т “Нийгэмд мэдээллийг хүртээмжтэй, түргэн, шуурхай хүргэх мэдээллийн хэрэгсэл, дэд бүтцийн хөгжлийг дэмжиж найдвартай ажиллагааг хангана” гэж, 3.6.4.5-т “Хэвлэл мэдээллийн байгууллагад хуулиар хориглоогүй мэдээллийг эрэн сурвалжилж олж авах, нийгэмд түгээхэд таатай эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх”-ээр тусгажээ.

Мөн УИХ-ын 2020 оны 52 дугаар тогтоолын нэгдүгээр хавсралтаар баталсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын зорилт 5.4-т “Иргэндээ үйлчилдэг, мэргэшсэн, чадварлаг ил тод, үр нөлөөтэй, ухаалаг төрийн албыг төлөвшүүлнэ.” гэж, зорилт 7.5-д “Төр, иргэн, хувийн хэвшлийн мэдээллийн бүрэн бүтэн, нууцлагдсан, хүртээмжтэй байдлыг баталгаажуулж, өрсөлдөх чадвар бий болгоно.” гэж тус тус заасан бөгөөд тус тогтоолын хоёрдугаар хавсралтаар баталсан “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 5.6.3-т “Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны ил тод, хариуцлагатай байдлыг хангах, хяналт тавих зохицуулалтыг боловсронгуй болгоно.” гэж, 5.6.8-д “Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны нээлттэй, ил тод байдлыг нэмэгдүүлж авлига үүсэх эрсдэлийг бууруулна.” гэж тус тус заажээ.

Харин Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн Дөрөвт “Хүний эрхийг дээдэлсэн засаглалын бодлого”-ыг тодорхойлсон бөгөөд үүнд “Төрийн үйлчилгээг цахимжуулж, үр ашиг, хүртээмж, ил тод байдлыг нэмэгдүүлэн, чадварлаг, ухаалаг төрийн албыг төлөвшүүлж, хүний эрхийг дээдэлсэн, авлигагүй төрийн бодлогыг хэрэгжүүлнэ. Монгол үндэсний үнэлэмжийг нэмэгдүүлж, эх оронч сэтгэлгээг бий болгох цогц арга хэмжээг хэрэгжүүлж, гадаад бодлогын нээлттэй, олон тулгуурт зарчмыг баримтална” гэж, 4.1.4.1-д “Төрийн үйл ажиллагаанд иргэдийн хяналт тавих тогтолцоог технологийн шийдлээр сайжруулж, шилэн ажиллагааг үргэлжлүүлж, төрийн нууцад хамаарахаас бусад бүх шийдвэр, тогтоол, гэрээ, хэлцэл, мэдээллийн санг олон нийтэд нээлттэй, ил тод болгоно.” гэж тус тус заажээ.

Түүнчлэн, Улсын Их Хурлын 2023 оны 59 дүгээр тогтоолын хавсралтаар баталсан “Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр (2023-2030 он)”-ийн 10.1.1-д “Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагын харьяа төрийн өмчит хуулийн этгээдийн төсөв, санхүү, худалдан авах ажиллагаа болон хуулиар төрийн нууцад хамааруулснаас бусад мэдээллийг ил тод болгож, түүнд тавих хяналт, хариуцлагын тогтолцоог бүрдүүлнэ” гэж заасан байна.

Дээрх бодлогын баримт бичгүүдэд тусгагдсан зорилтыг хангах үүднээс шинэчлэн найруулсан Төрийн нууцын тухай хуулийн төслийг боловсруулсан байна. Иймд тус хуулийн төслийг Хууль тогтоомжийн тухай хуульд заасныг үндэслэн Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 3 дугаар хавсралтаар баталсан “Хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлал”-ыг баримтлан хуулийн төслийн үр нөлөөний үнэлгээг хийж, гүйцэтгэв.

НЭГ.ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙГ СОНГОСОН БАЙДАЛ, ҮНДЭСЛЭЛ

Энэхүү судалгааны хүрээнд тус хуулийн төслийн зорилго, хамрах хүрээ, зохицуулах асуудалтай уялдуулан, аргачлалд дурдсан 6 шалгуур үзүүлэлтээс дараах 4 шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно. Үүнд:

1. Зорилгод хүрэх байдал;
2. Практикт хэрэгжих боломж;
3. Ойлгомжтой байдал;
4. Харилцан уялдаа.

Эдгээр шалгуур үзүүлэлтийг сонгохдоо дараах үндэслэлийг харгалзан үзсэн.

1. Тус хуулийн төсөл нь зорилгодоо хүрсэн эсэх;
2. Тус хуулийн төслийн зохицуулалт практикт хэрэгжих боломжтой эсэх;
3. Төслийн нэр томьёо, хэл зүйн найруулга, үг сонголтын хувьд ойлгомжтой байгаа эсэхийг ойлгомжтой байдал шалгуур үзүүлэлтийн дагуу;
4. Төслийн зүйл, заалт нь өөр хоорондоо болон бусад хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжтой нийцсэн эсэхийг тус тус үнэлнэ.

ХОЁР.ХУУЛИЙН ТӨСЛӨӨС ҮР НӨЛӨӨГ НЬ ТООЦОХ ХЭСГЭЭ ТОГТООСОН БАЙДАЛ

Энэхүү хэсэгт уг хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх хэсгийг тогтоож, сонгосон шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн болно.

2.1. Зорилгод хүрэх байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслөөс үр нөлөөг нь тооцох хэсгээ тогтоосон байдал

“Зорилгод хүрэх байдал” шалгуур үзүүлэлтээр хууль тогтоомжийн төслийн зохицуулалтыг шалгаж, үр нөлөөг нь үнэлэх бол тухайн төслөөр тавьсан зорилгод хүрэхэд чиглэгдсэн эсхүл түүнийг тодорхой илэрхийлж чадахуйц зүйл, заалтыг сонгоно. Үүний тулд тухайн төслийн үзэл баримтлалтай сайтар танилцаж, хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлагыг хэрхэн тодорхойлсон, энэхүү үндэслэл, шаардлага нь зорилгыг хэрхэн илэрхийлж байгаа эсэхийг судалдаг.

Иймд зорилгод хүрэх түвшин шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд дараах байдлаар үр нөлөөг тооцно. Үүнд:

Хүснэгт 1. Зорилгод хүрэх түвшин шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зохицуулалт

№	Зорилгод хүрэх байдал	Сонгосон зүйл, заалт
1.	Төрийн нууцыг өмчлөх, гадаад улс, олон улсын байгууллагад шилжүүлэхтэй холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрч байгаа эсэх.	Төслийн 7 дугаар зүйл
2.	Төрийн нууцыг хамгаалах талаарх төрийн байгууллага, албан тушаалтны бүрэн эрх (УИХ мэдээллийг төрийн нууцад хамааруулах, ил болгох, нууцын зэрэглэл, хугацааг тогтоох)-тэй холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрч байгаа эсэх.	Төслийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.3 дахь заалт
3.	Төрийн нууцтай танилцахтай холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрч байгаа эсэх.	Төслийн 5 дугаар бүлэг
4.	Төрийн нууцыг хамгаалахтай (ажил гүйцэтгэхтэй холбоотойгоор төрийн нууцыг шилжүүлэх) холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрч байгаа эсэх.	Төслийн 32 дугаар зүйл

2.2. Практикт хэрэгжих боломж шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслөөс үр нөлөөг нь тооцох хэсгээ тогтоосон байдал

“Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлт нь хууль тогтоомжийн төслийн зүйл, заалтууд нь тэдгээрийг дагаж мөрдөх болон хэрэгжүүлэхэд боломжтойгоор боловсруулагдаж чадсан эсэх, дагаж мөрдөх боломжтой эсэх, тухайн төслийн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх субъект, байгууллага байгаа эсэх, тэдгээр байгууллагад тухайн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх боломж, бололцоо байгаа эсэхийг урьдчилан үнэлэх шалгуур үзүүлэлт юм.

Тус шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд дараах агуулгын хүрээнд зохицуулалтуудыг сонгон “Практикт хэрэгжих боломж” гэх шалгуурын үр нөлөөг тооцсон болно.

Хүснэгт 2. Практикт хэрэгжих боломж шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зохицуулалт

№	Практикт хэрэгжих боломж	Сонгосон зүйл, заалт
1.	Мэдээллийг нууцлах болон ил болгохтой холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрч байгаа эсэх.	Төслийн 14 дүгээр зүйлийн 14.4 дэх хэсэг Төслийн 18 дугаар зүйлийн 18.1-18.3 дахь хэсэг
2.	Төрийн нууцын тухай хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлагатай холбоотой зохицуулалт практикт хэрэгжих боломжтой эсэх.	Төслийн 38 дугаар зүйл

2.3. Ойлгомжтой байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслөөс үр нөлөөг нь тооцох хэсгээ тогтоосон байдал

“Ойлгомжтой байдал” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийг сонгон авсан тохиолдолд хууль тогтоомжийн төслөөс тодорхой заалтыг, эсхүл бүхэлд нь сонгон авч шалгах боломжтой. Хууль тогтоомжийн төсөлд хэрэглэсэн нэр томьёо, хэл зүйн найруулга, үг сонголтын хувьд ойлгомжтой байгаа эсэх, иргэд байгууллагууд тухайн зохицуулалтыг шууд ойлгож хэрэглэх, хэрэгжүүлэх боломжтой байгаа эсэхийг шалгаж үнэлнэ. Тус шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслөөс нэр томьёоны тодорхойлолттой холбоотой хэсгийг болон хууль зүйн техникийн алдаатай зохицуулалтыг сонгон авч үнэллээ.

Хүснэгт 3. Ойлгомжтой байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зохицуулалт

№	Ойлгомжтой байдал	Сонгосон зүйл, заалт
1.	Хуулийн төслийн ойлгомжтой байдлыг үнэлэх	Хуулийн төсөл бүхэлдээ

2.4. Харилцан уялдаа шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслөөс үр нөлөөг нь тооцох хэсгээ тогтоосон байдал

“Харилцан уялдаа” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хууль тогтоомжийн төслийн зүйл, заалт нь өөр хоорондоо болон бусад хүчин төгөлдөр хууль тогтоомжтой нийцсэн эсэх, мөн төрийн байгууллагын чиг үүрэгтэй давхардсан, зөрчилдсөн эсэхийг үнэлнэ.

Тус шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх стандарт асуултуудад хариулах замаар зохицуулалт нэг бүрийн уялдаа холбоог шалгах учир хуулийн төслийн тодорхой заалт, зохицуулалтыг бус тухайн төслийг бүхэлд нь сонгох нь зүйтэй гэж үзлээ. Өөрөөр хэлбэл, харилцан уялдаа шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд тухайн зохицуулалт нэг бүрийн уялдаа холбоо, бусад хуультай нийцтэй байдлыг шалгадаг. Иймд тус шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслийн зүйл, заалтад бүхэлд нь дүн шинжилгээ хийж, үр нөлөөг тооцно.

Хүснэгт 4. Харилцан уялдаа шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зохицуулалт

№	Харилцан уялдаа	Сонгосон зүйл, заалт
1.	Хуулийн төслийн зүйл, заалт хуулийн төслийн болон бусад хууль тогтоомжтой зөрчилдөж байгаа эсэх	Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хуулийн төсөл Эрүүгийн хуулийн 19.11-19.13 дугаар зүйл.

**ГУРАВ.ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТЭД ТОХИРОХ ШАЛГАХ ХЭРЭГСЛИЙН ДАГУУ ХУУЛИЙН
ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ**

Өмнөх үе шатуудад хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийг сонгож, үр нөлөөг үнэлэх хэсгээ тогтоосон тул тэдгээрт тохирох шалгах хэрэгслийг дараах байдлаар харуулав:

Хүснэгт 5. Шалгах хэрэгслийг сонгосон байдал

№	Шалгуур үзүүлэлт	Үр нөлөөг үнэлэх хэсэг	Тохирох шалгах хэрэгсэл
1.	Зорилгод хүрэх байдал	Төслийн 7 дугаар зүйл, Төслийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.3 дахь заалт, Төслийн 5 дугаар бүлэг, Төслийн 32 дугаар зүйл.	Зорилгод дүн шинжилгээ хийх.
2.	Практикт хэрэгжих боломж	Төслийн 14 дүгээр зүйлийн 14.4 дэх хэсэг, Төслийн 18 дугаар зүйлийн 18.1-18.3 дахь хэсэг, Төслийн 38 дугаар зүйл.	Төслийн зохицуулалтууд практикт хэрэгжих боломжтой эсэхийг судлах.
3.	Ойлгомжтой байдал	Төсөлд бүхэлд нь	Ойлгомжтой байдлыг судлах, ингэхдээ Хууль тогтоомжийн тухай хууль болон аргачлалд заасан асуулгаар хуулийн төслийг шалгах.
4.	Харилцан уялдаа	Төсөлд бүхэлд нь	Хуулийн төслийн уялдаа холбоог Хууль тогтоомжийн тухай хууль болон аргачлалд заасан асуулгаар шалгах.

Дээрх урьдчилан сонгосон шалгуур үзүүлэлтэд тохирсон шалгах хэрэгслийн дагуу хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэллээ.

3.1. “ЗОРИЛГОД ХҮРЭХ БАЙДАЛ” ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТЭЭР ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ

Хүснэгт 6. ТБАНТХ болон ТНТХ-ийн төсөл

Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль (2016)	Төрийн нууцын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл (2026)
Нэгдүгээр бүлэг. Нийтлэг үндэслэл 1 дүгээр зүйл. Хуулийн зорилт 2 дугаар зүйл. Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль тогтоомж 3 дугаар зүйл. Хуулийн үйлчлэх хүрээ 4 дүгээр зүйл. Мэдээллийг төрийн болон албаны нууцад хамааруулах, нууцлах зарчим 5 дугаар зүйл. Хуулийн нэр томьёоны тодорхойлолт 6 дугаар зүйл. Төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах нийтлэг үүрэг 7 дугаар зүйл. Төрийн болон албаны нууцыг өмчлөх, гадаад улс, олон улсын байгууллагад шилжүүлэх	Нэгдүгээр бүлэг. Нийтлэг үндэслэл 1 дүгээр зүйл. Хуулийн зорилт 2 дугаар зүйл. Төрийн нууцын тухай хууль тогтоомж 3 дугаар зүйл. Хуулийн үйлчлэх хүрээ 4 дүгээр зүйл. Мэдээллийг төрийн нууцад хамааруулах, нууцлах зарчим 5 дугаар зүйл. Хуулийн нэр томьёоны тодорхойлолт 6 дугаар зүйл. Төрийн нууцыг хамгаалах нийтлэг үүрэг 7 дугаар зүйл. Төрийн нууцыг өмчлөх, гадаад улс, олон улсын байгууллагад шилжүүлэх
Хоёрдугаар бүлэг. 8 дугаар зүйл. Улсын Их Хурлын бүрэн эрх 9 дүгээр зүйл. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх 10 дугаар зүйл. Засгийн газрын бүрэн эрх 11 дүгээр зүйл. Байгууллага, албан тушаалтны бүрэн эрх 12 дугаар зүйл. Тагнуулын байгууллагын бүрэн эрх	Хоёрдугаар бүлэг. Төрийн нууцыг хамгаалах талаарх төрийн байгууллага, албан тушаалтны бүрэн эрх 8 дугаар зүйл. Улсын Их Хурлын бүрэн эрх 9 дүгээр зүйл. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх 10 дугаар зүйл. Засгийн газрын бүрэн эрх 11 дүгээр зүйл. Байгууллага, албан тушаалтны бүрэн эрх 12 дугаар зүйл. Тагнуулын байгууллагын бүрэн эрх
Гуравдугаар бүлэг. 13 дугаар зүйл. Төрийн нууцад хамааруулах мэдээлэл 14 дүгээр зүйл. Албаны нууцад хамаарах мэдээлэл	Гуравдугаар бүлэг. Төрийн нууцад хамааруулах мэдээлэл 13 дугаар зүйл. Төрийн нууцад хамааруулах мэдээллийн хүрээ
Дөрөвдүгээр бүлэг. 15 дугаар зүйл. Мэдээллийг нууцлах 16 дугаар зүйл. Төрийн болон албаны нууцад хамаарах мэдээллийн зэрэглэл, түүний шалгуур 17 дугаар зүйл. Мэдээллийг нууцлах хугацаа 18 дугаар зүйл. Төрийн болон албаны нууц тээгчид тавигдах тэмдэглэгээ 19 дүгээр зүйл. Төрийн болон албаны нууцыг ил болгох үндэслэл, журам	Дөрөвдүгээр бүлэг. Мэдээллийг нууцлах болон ил болгох 14 дүгээр зүйл. Мэдээллийг нууцлах 15 дугаар зүйл. Төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн зэрэглэл, түүний шалгуур 16 дугаар зүйл. Мэдээллийг нууцлах хугацаа 17 дугаар зүйл. Төрийн нууц тээгчид тавигдах тэмдэглэгээ 18 дугаар зүйл. Төрийн нууцыг ил болгох үндэслэл, журам
Тавдугаар бүлэг. 20 дугаар зүйл. Төрийн болон албаны нууцтай танилцах нөхцөл 21 дүгээр зүйл. Төрийн болон албаны нууцтай	Тавдугаар бүлэг. Төрийн нууцтай танилцах 19 дүгээр зүйл. Төрийн нууцтай танилцах нөхцөл 20 дугаар зүйл. Төрийн нууцтай танилцах тусгай нөхцөл

танилцах тусгай нөхцөл 22 дугаар зүйл. Төрийн нууцтай танилцах эрх олгох 23 дугаар зүйл. Төрийн болон албаны нууцтай танилцах эрх 24 дүгээр зүйл. Албан тушаалтан, иргэнд төрийн нууцтай танилцах эрх олгохоос татгалзах үндэслэл 25 дугаар зүйл. Төрийн болон албаны нууцтай танилцах эрхийг түдгэлзүүлэх, хүчингүй болгох 26 дугаар зүйл. Аюулгүй байдлын шалгалт явуулах 27 дугаар зүйл. Албан тушаалтан, иргэний үүрэг 28 дугаар зүйл. Төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах ажилтны үүрэг 29 дүгээр зүйл. Нууц хамгаалах ажилтны хууль зүй, эдийн засгийн баталгаа	21 дүгээр зүйл.Төрийн нууцтай танилцах эрх олгох 22 дугаар зүйл.Төрийн нууцтай танилцах эрх 23 дугаар зүйл.Албан тушаалтан, иргэнд төрийн нууцтай танилцах эрх олгохоос татгалзах үндэслэл 24 дүгээр зүйл.Төрийн нууцтай танилцах эрхийг түдгэлзүүлэх, хүчингүй болгох 25 дугаар зүйл.Аюулгүй байдлын шалгалт явуулах 26 дугаар зүйл.Албан тушаалтан, иргэний үүрэг 27 дугаар зүйл.Төрийн нууцыг хамгаалах ажилтны үүрэг 28 дугаар зүйл.Нууц хамгаалах ажилтны хууль зүй, эдийн засгийн баталгаа
Зургадугаар бүлэг. 30 дугаар зүйл. Төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах ажлын зохион байгуулалт 31 дүгээр зүйл. Төрийн болон албаны нууц, түүний тээгчийг бүтээх, боловсруулах, хадгалах, ашиглах, дамжуулах, бүртгэх, тээвэрлэх, илгээх, устгах 32 дугаар зүйл. Төрийн болон албаны нууцыг төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдэд шилжүүлэх 33 дугаар зүйл. Ажил гүйцэтгэхтэй холбоотойгоор төрийн болон албаны нууцыг шилжүүлэх 34 дүгээр зүйл. Төрийн болон албаны нууцын техник, криптографын хамгаалалт 35 дугаар зүйл. Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдийн эрх зүйн байдал өөрчлөгдсөн тохиолдолд төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах 36 дугаар зүйл. Хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэхэд төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах 37 дугаар зүйл. Төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах үйл ажиллагааны санхүүжилт 38 дугаар зүйл. Төрийн болон албаны нууцын хамгаалалтад тавих хяналт	Зургадугаар бүлэг.Төрийн нууцыг хамгаалах 29 дүгээр зүйл.Төрийн нууцыг хамгаалах ажлын зохион байгуулалт 30 дугаар зүйл.Төрийн нууц, түүний тээгчийг бүтээх, боловсруулах, хадгалах, ашиглах, дамжуулах, бүртгэх, тээвэрлэх, илгээх, устгах 31 дүгээр зүйл.Төрийн нууцыг төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдэд шилжүүлэх 32 дугаар зүйл.Ажил гүйцэтгэхтэй холбоотойгоор төрийн нууцыг шилжүүлэх 33 дугаар зүйл.Төрийн нууцын техник, криптографын хамгаалалт 34 дүгээр зүйл.Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдийн эрх зүйн байдал өөрчлөгдсөн тохиолдолд төрийн нууцыг хамгаалах 35 дугаар зүйл.Хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэхэд төрийн нууцыг хамгаалах 36 дугаар зүйл.Төрийн нууцыг хамгаалах үйл ажиллагааны санхүүжилт 37 дугаар зүйл.Төрийн нууцын хамгаалалтад тавих хяналт
Долдугаар бүлэг. Бусад зүйл 39 дүгээр зүйл. Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага 40 дүгээр зүйл. Хууль хүчин төгөлдөр болох	Долдугаар бүлэг. Бусад зүйл 38 дугаар зүйл. Төрийн нууцын тухай хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага 39 дүгээр зүйл. Хууль хүчин төгөлдөр болох

Төрийн болон албаны нууцын тухай хуулийг 2016 онд баталж, 2017 оны 9 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс дагаж мөрдөх болсон билээ. Тус хууль нь 7 бүлэг, 40 зүйлтэй бөгөөд өнөөдрийг хүртэл нийт 6 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан байна.

Одоогийн дагаж мөрдөж буй ТБАНтХ хэрэгжиж эхлэхээс өмнө 1995 онд баталсан “Төрийн нууцын тухай хууль”-ийг дагаж мөрдөж байсан бөгөөд тус хуульд “албаны нууц” гэх ойлголтыг хуульчлаагүй байна. Харин 2016 оны ТБАНтХ-д “төрийн нууц”, “албаны нууц”-ыг тус хуулиар зохицуулахаар шинэчлэн найруулж баталсан байна. Өөрөөр хэлбэл, “албаны нууц” гэх ойлголт манай улсын хувьд 2017 оноос хэрэглэгдэх болжээ.

Тус хуулийн 1.1-д “Энэ хуулийн зорилт нь Монгол Улсын төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах үндэсний тогтолцоо, эрх зүйн үндсийг тодорхойлж, мэдээллийг нууцлах, хамгаалахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино” гэж заажээ. Өөрөөр хэлбэл, энэхүү хууль нь 1/ төрийн нууц, 2/ албаны нууцтай холбоотой харилцааг зохицуулсан хууль байна.

Харин тус хуулийн төслийн хүрээнд одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй ТБАНтХ-аас “албаны нууц” гэх ойлголтыг хасаж, төрийн нууцтай холбоотой асуудлыг зохицуулахаар шинэчлэн найруулсан хуулийн төслийг боловсруулсан байна. Одоо хүчин төгөлдөр байгаа хууль болон шинэчилсэн найруулгын төслийн бүтцийг харьцуулан харахад, албаны нууцтай холбоотой зохицуулалтыг хасаж, 7 бүлэг 39 зүйлтэйгээр боловсруулсан байна. Өөрөөр хэлбэл, бүтцийн хувьд зохицуулж байсан харилцаа, зүйл, заалтын нэр өөрчлөгдөөгүй бөгөөд “болон албаны” гэсэн үгийг хассан байна.

Хэдийгээр албаны нууцыг байхгүй болгох зохицуулалт нь төрийн мэдээллийг нээлттэй, ил тод болгоход чиглэсэн зорилготой байгаа ч мэдээллийг нууцлахтай холбоотой шалгуур, зарчим нь өөрчлөгдөөгүй байгаа юм. Тодруулбал, төслийн 4 дүгээр зүйлд заасан мэдээллийг төрийн нууцад хамруулах, нууцлах зарчим нь хуульд нийцсэн, үндэслэлтэй, цаг үеэ олсон байх зарчим хэвээрээ байгаа юм. Мэдээллийг нууцлах нь өөрөө зайлшгүй байх, шаардлагатай хэмжээ, хязгаараас хэтрэхгүй байх зэрэг зарчмыг оруулаагүй нь мэдээлэл илүү ил тод байх нөхцөл бүрдэнэ гэж үнэлэхэд хангалтгүй юм.

Хуульд нийцсэн, үндэслэлтэй байх болон цаг үеэ олсон байх зарчим Мэдээллийг нууцад хамааруулахад удирдлага болгох хуульд нийцсэн байх зарчим болон цаг үеэ олсон байх зарчим анх 1995 оны Төрийн нууцын тухай хуульд тусгагдаж, 2017 оны Төрийн болон албаны нууцын тухай хуульд уламжлагдаж тусгагдсан байна.¹

Хуульд нийцсэн, үндэслэлтэй байх зарчим гэж төрийн байгууллага, албан хаагчийн аливаа шийдвэр, үйл ажиллагаа нь гагцхүү хуульд заасан үндэслэлийн дагуу байх ёстойг илэрхийлэх бол, цаг үеэ олсон байх зарчмыг үндэслэж, нөхцөл байдал өөрчлөгдсөний улмаас төрийн болон албаны нууцад хамааруулсан тодорхой мэдээллийг цаашид нууцлах шаардлагагүй болсон тохиолдолд уг мэдээллийг ил болгох боломжтой. Өөрөөр хэлбэл,

¹ ХЗҮХ, Төрийн болон албаны нууцын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ, 2023 он.

аливаа мэдээллийн үнэ цэнэ нь нөхцөл байдал, цаг үетэйгээ холбоотойгоор тодорхойлогддог буюу хувьсах шинжтэй байгааг ажиглаж болно.²

Хуульд нийцсэн, үндэслэлтэй байх зарчим Ардчилсан нийгэмд төрийн байгууллага, албан тушаалтны шийдвэр үйл ажиллагаа олон нийтэд аль болох ил тод, нээлттэй, энэ талаарх мэдээлэл хүртээмжтэй байх ёстой. Харин онцгой нөхцөл буюу нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах хэрэгцээ үүссэн тохиолдолд иргэний мэдэх эрхийг хуулиар хязгаарлаж болдог. Энэ нөхцөлийг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургаадугаар зүйлийн 17 дахь хэсэгт "төр, түүний байгууллагаас хууль ёсоор тусгайлан хамгаалбал зохих нууцад хамаарахгүй асуудлаар мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрхтэй. Хүний эрх, нэр төр, алдар хүнд, улсыг батлан хамгаалах, үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн хэв журмыг хангах зорилгоор задруулж үл болох төр, байгууллага, хувь хүний нууцыг хуулиар тогтоон хамгаална" гэж тусгасан. Үндсэн хуулийн дээрх заалтын дагуу нууцлах мэдээллийг зөвхөн хуулиар тогтоох замаар иргэний мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрхийг хязгаарлаж болох нь харагдаж байна.³

Түүнчлэн, НҮБ-ын Хүний эрхийн хорооноос гаргасан тайлбарын дагуу төрийн нууцын жагсаалтыг зөвхөн хуулиар тогтоох шаардлагатай.⁴ Төрийн болон албаны нууцын тухай хуулийн 13 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт "Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээд нь энэ зүйлийн 13.1-д заасан жагсаалтын хүрээнд салбар, байгууллагын хэмжээнд нууцлах төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалтыг боловсруулж, тагнуулын байгууллагын саналыг авч Засгийн газраар батлуулах"аар тусгажээ. Эндээс үзвэл Засгийн газрын аливаа мэдээллийг төрийн нууцад хамааруулах тухай шийдвэр, тогтоол нь ТБАНТХ-д заасан төрийн нууцын хүрээнд гарсан байх ёстой.⁴

Гэвч Засгийн газрын 2017 оны 257 дугаар тогтоолын хавсралтаар баталсан "Монгол Улсын төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалт"-д хуульд заагаагүй буюу хуульд заасан төрийн нууц мэдээллийн хүрээнд хамаарахгүй мэдээллүүд бас багтжээ. Тухайлбал, УИХ, түүний Тамгын газрын Мэдээлэл, холбооны сүлжээний бүтэц, зохион байгуулалт, программ хангамж, мэдээлэл нууцлагч техник хэрэгсэл, тэдгээрийн ажиллагааны зарчим, мэдээллийг төрийн нууцад тооцохоор тусгасан байгааг дурдаж болно.⁵

Монгол Улсад 2021 оноос Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хууль үйлчилж эхэлсэн бөгөөд хаалттай, хязгаарлагдмал, нээлттэй мэдээллийг ангилж тодорхой тусгасан. Гэвч тус хуульд заасны дагуу нээлттэй байх ёстой мэдээллийг төрийн байгууллагын албаны нууцад хамааруулах болон хувь хүний нууц, хувийн мэдээллийг албаны нууц гэх ойлголтод хамааруулах асуудал цөөнгүй байна. Тухайлбал, Дундговь аймгийн Говь-Угтаал сумын Засаг даргын А/112 тоот "Журам, жагсаалт батлах тухай" захирамжийн 2 дугаар хавсралтад

² Мөн тэнд.

³ Мөн тэнд.

⁴ Мөн тэнд.

⁵ Мөн тэнд.

“хувь хүний нууцын тухай мэдээллээр хамгаалагдсан хувь хүний мэдээлэл”-ийг албаны нууцад тооцож, 10 жил нууцлахаар тусгасан байна.⁶

Түүнчлэн Засгийн газраас 2022 оны 12 дугаар сард “нүүрсний хэрэг”-тэй холбогдуулан 9 гэрээний мэдээллийг төрийн нууцаас ил болгохоор шийдвэрлэсэн. Гэвч тухайн 9 гэрээ нь дээрх жагсаалтад тусгагдаагүй мэдээлэл байсныг анхаарах нь зүйтэй. Дээрхээс дүгнэвэл, ТБАНТХ-д мэдээллийг нууцад хамааруулах, нууцлахад удирдлага болгоно хэмээн заасан хуульд нийцсэн, үндэслэлтэй байх зарчим практикт алдагдсан цөөнгүй тохиолдол байна.⁷

Цаг үеэ олсон байх зарчим 2016 оны Төрийн болон албаны нууцын тухай хуулийн төслийг өргөн барихдаа төрийн байгууллага дахь төрийн нууцын хамгаалалт сул байгааг онцолж байжээ. Тухайлбал, Тагнуулын ерөнхий газраас 2011-2013 онд Ерөнхийлөгчийн Тамгын газар, УИХ-ын Тамгын газар, ЗГХЭГ, яамд, агентлаг, аймаг, нийслэлийн Засаг даргын Тамгын газар зэрэг шат, шатны нийт 362 төрийн байгууллагыг хамруулсан хяналт, шалгалт явуулахад 1837 зөрчил илэрчээ. Үүний:

- 40 хувийг мэдээллийн технологи, сүлжээний орчинд төрийн нууцыг хадгалах, хамгаалахтай холбоотой;
- 34 хувийг төрийн нууцын албан хэрэг хөтлөлт, бүртгэлтэй холбоотой;
- 21 хувийг төрийн нууцтай харьцах албан тушаалтантай холбоотой;
- 5 хувийг биет хамгаалалттай холбоотой зөрчлүүд тус тус эзэлсэн нь улсын хэмжээнд төрийн нууцыг хадгалах, хамгаалах ажил хангалтгүй байгааг харуулж байна гэж хуулийн төсөл санаачлагчид үзэн, төрийн нууц хамгаалах тогтолцоог сайжруулах зорилгоор уг хуулийн төслийг өргөн барьсан байна.⁸

Өөрөөр хэлбэл, Монгол Улсын төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах үндэсний тогтолцоо, эрх зүйн үндсийг тодорхойлох, мэдээллийг нууцлах, хамгаалахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахаар тус хуулийн төслийг боловсруулж батлуулсан. Үүнээс үүдэлтэйгээр, Засгийн газраас аливаа мэдээллийг төрийн нууцад хамааруулахад төвлөрч, нууцлах нь ач холбогдлоо алдсан мэдээллийг ил болгох асуудлыг орхигдуулж байна. Тухайлбал, Засгийн газрын 2017 оны 257 дугаар тогтоолын хавсралтаар “Монгол Улсын төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалт”-ыг баталсан байх бөгөөд 2019, 2020 болон 2021 онд нийтдээ 10 мэдээллийг нэмж, 1 мэдээллийг өөрчилсөн. Эндээс үзвэл, ТБАНТХ-д заасан цаг үеэ олсон байх зарчим хэрэгжихгүй байгаа бөгөөд ач холбогдлоо алдсан мэдээллийг нууцлалаас гаргах практик тогтоогүй байна. Төрийн нууцын тухай хууль тогтоомж нь үндэсний аюулгүй байдалд чухал ач холбогдолтой ч үүнд хамаарах хууль тогтоомжийг ил тод, нээлттэй, ардчилсан төрийн үзэл баримтлалтай уялдуулах шаардлага байсаар байна. Жишээ нь, Япон Улс нууцлалыг 5 жилээр тогтоох бөгөөд 30 жилээс хэтрэхгүй байх талаар хуульчилжээ.⁹

⁶ Мөн тэнд.

⁷ Мөн тэнд.

⁸ Мөн тэнд.

⁹ Мөн тэнд.

Ийнхүү Төрийн болон албаны нууцын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээний тайланд дурдсан асуудал хэвээр байх бөгөөд үүнийг шинэчилсэн найруулгын төслөөр сайжруулаагүй болох нь харагдаж байна.

Зорилгод хүрэх байдал"-ыг үнэлэхдээ хуулийн төсөл нь хэрэгцээ, шаардлагад нийцсэн эсэх, хуулийг батлан хэрэгжүүлснээр хүрэх үр дүн тодорхой байдлаар томъёологдож чадсан эсэхийг тухайн хуулийн төсөл, дээд эрэмбийн хуулийн үзэл баримтлал, түүний агуулгыг хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлж буй зохицуулалттай харьцуулан дүн шинжилгээ хийдэг. Энэ хүрээнд хуулийн төслийн 7 дугаар зүйлд заасан төрийн нууцыг өмчлөх, гадаадын улс, олон улсын байгууллагад шилжүүлэхтэй холбоотой зохицуулалт, мөн тус хуулийн төслийн хоёрдугаар бүлэгт заасан төрийн нууцыг хамгаалах талаарх төрийн байгууллага, албан тушаалтны бүрэн эрхтэй холбоотой зохицуулалтаас 8 дугаар зүйлийн 8.1.3-т заасан мэдээллийг төрийн нууцад хамааруулах, ил болгох, нууцын зэрэглэл, хугацааг тогтоохтой холбоотой зохицуулалт, мөн төслийн 5 дугаар бүлэгт заасан төрийн нууцтай танилцах, 6 дугаар бүлэгт заасан төрийн нууцыг хамгаалахтай холбоотой зохицуулалтаас 32 дугаар зүйлд заасан ажил гүйцэтгэхтэй холбоотойгоор төрийн нууцыг шилжүүлэх зохицуулалтыг тус тус сонгон дүн шинжилгээ хийнэ.

Төрийн нууцыг өмчлөх, гадаад улс, олон улсын байгууллагад шилжүүлэхтэй холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрч байгаа эсэхэд хийсэн дүн шинжилгээ

Төрийн нууцыг өмчлөх нь түүнийг хамгаалахтай уялдаатай ойлголт бөгөөд задруулсан тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэх чухал үндэслэл болдог. Үүнд иргэнтэй холбоотой буруу, дутуу, зөрүүтэй, ач холбогдолгүй болсон зэрэг мэдээлэл байх боломжтой бөгөөд үүнийг залруулах, иргэн өөрийн эрх, ашиг сонирхлыг зөрчиж буй мэдээлэлийг устгуулах, залруулах зэрэг эрх эдлэх боломжгүй байгаа нь учир дутагдалтай юм. Иймд хуулийн төслийн 7 дугаар зүйлд заасан зохицуулалтыг олон улсын сайн туршлага болон хүний эрхэд нийцүүлэн сайжруулах шаардлагатай байна.

Харин мэдээлэл хуваалцах гэдэгт дотоод болон гадаад тагнуулын байгууллага, партнер байгууллагуудын хооронд солилцох мэдээллийг ойлгоно. Гадаад болон дотоод тагнуулын байгууллагууд цогц аюулгүй байдлын сорилтыг даван туулахын тулд мэдээлэл хуваалцах шаардлагатай болдог. Харин хэдий хэмжээнд мэдээллээ хуваалцах нь тодорхойгүй бөгөөд тухайн хамтын ажиллагааны нөхцөл нууц байдаг.

Гадны байгууллагатай мэдээлэл солилцох ажиллагаанд тавих хяналт нь тухайн хяналтыг хэрэгжүүлж буй байгууллагын хувьд хүнд сорилт болдог. Хуваалцаж буй мэдээлэл нь найдвартай, холбоо хамааралтай, нотолгоотой, хязгаартай байгаагүйгээс болж хүний эрх зөрчигдөж байсан жишээ цөөнгүй бий.

Мэдээлэл хуваалцахын өмнө хүлээн авагч байгууллагын хүний эрх зөрчиж байсан түүх, байгууллагын үйл ажиллагааны стандарт зэргийг урьдчилан үнэлж, хуваалцах мэдээлэл нь үйл ажиллагааны зорилготой нийцэж буй эсэх, хэрэглэх нөхцөл, хүрээг тодорхой заах, хүний эрх зөрчихгүй байх баталгаа гаргах шаардлагатай. Мэдээлэл хуваалцах үед дараах шаардлагыг бичгээр баталгаажуулахдаа тусгах ёстой. Үүнд:

- Хэт өргөн эрх өгөхөөс татгалзах шаардлагатай;
- Эрүүгийн хэрэг, албадан шилжүүлэлтэд тухайн мэдээллийг ашиглахыг хориглох, шаардлагатай нөхцөлд илгээгчээс зөвшөөрөл авах;
- Нууцлал, хүний эрхийг хүндэтгэх;

Хэрэв дээрх шаардлагыг зөрчвөл хяналтын байгууллага зөрчлийг өмнө нь илрүүлж, тайлбар шаардах эрхтэй. Мөн тухайн бичгээр байгуулсан шаардлагыг өөрчлөх, зогсоох арга хэмжээ авч чаддаг байх шаардлагатай байна.

Хуулийн төслийн 7 дугаар зүйлийн 7.6 дахь хэсэгт төрийн нууцыг харилцан хамгаалах гэрээ, хэлэлцээр, тагнуулын байгууллагын саналыг үндэслэн шилжүүлэн өгөхөөр заажээ. Энэ нь одоо хэрэгжиж байгаа зохицуулалт бөгөөд гадны байгууллагад төрийн нууцыг Тагнуулын байгууллагын ганц саналыг үндэслэн шилжүүлэх нь хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчих болон бусад эрсдэлийг дагуулсаар байна. Учир нь үүнийг дур зоргоор шилжүүлэх бус тодорхой зарчимд үндэслэн өөр байгууллагын, тухайлбал парламентын тусгай хяналтыг хэрэгжүүлэх дэд хороо, Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөл зэрэг байгууллагаар урьдчилсан хянуулсан нөхцөлд шилжүүлэх нь зохимжтой юм.

Ингэхдээ тухайн мэдээллийг шилжүүлэх, солилцохтой холбоотой гэрээ, хэлэлцээрийн төслийг хянуулж, шинжээчийн дүгнэлт гаргуулан хүний эрх, үндэсний аюулгүй байдал хохирол учирахгүй байх нөхцөлийг бүрдүүлсэн байх нь чухал байна. Эс тэгвэл Тагнуулын байгууллагын удирдлагын дур зоргоор төрийн нууцыг гадагш нь гаргах эрсдэлтэй гэж үзлээ. Иймд хуулийн төслийн 7 дугаар зүйлийн 7.6 дахь хэсгийг сайжруулах хэрэгцээ, шаардлагатай байна.

Төрийн байгууллага, албан тушаалтны бүрэн эрхтэй холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрч байгаа эсэхэд хийсэн дүн шинжилгээ

ТБАНТХ болон ТНТХ-ийн төсөлд төрийн нууцыг хамгаалах талаарх төрийн байгууллага, албан тушаалтны бүрэн эрх дараах байдлаар зохицуулсан байна.

Хүснэгт 7. Төрийн нууцыг хамгаалах талаарх төрийн байгууллага, албан тушаалтны бүрэн эрхийн тухай зохицуулалтын харьцуулалт

Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль (2016)	Төрийн нууцын тухай /Шинэчилсэн найруулга/ хуулийн төсөл (2026)
8 дугаар зүйл. Улсын Их Хурлын бүрэн эрх 8.1. Улсын Их Хурал төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг хамгаалах талаар <u>дараахь</u> бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 8.1.1. төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг хамгаалах төрийн бодлого, хууль тогтоомжийг батлах, тэдгээрийн биелэлтэд хяналт тавих; 8.1.2. төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг хамгаалахад чиглэсэн хөтөлбөр, төсөл, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд	8 дугаар зүйл. Улсын Их Хурлын бүрэн эрх 8.1. Улсын Их Хурал төрийн нууцыг хамгаалах талаар <u>дараах</u> бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 8.1.1. төрийн нууцыг хамгаалах төрийн бодлого, хууль тогтоомжийг батлах, тэдгээрийн биелэлтэд хяналт тавих; 8.1.2. төрийн нууцыг хамгаалахад чиглэсэн хөтөлбөр, төсөл, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд зарцуулах хөрөнгийг улсын төсөвт тусгаж батлах; 8.1.3. мэдээллийг төрийн нууцад

зарцуулах хөрөнгийг улсын төсөвт тусгаж батлах.	хамааруулах, ил болгох, нууцын зэрэглэл, хугацааг тогтоох.
9 дүгээр зүйл.Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх 9.1.Монгол Улсын Ерөнхийлөгч-Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлийн тэргүүн нь өөрийн бүрэн эрхийн хүрээнд төрийн <u>болон албаны</u> нууцын хамгаалалтад хяналт тавьж, энэ талаар холбогдох төрийн байгууллагын тайлан, мэдээллийг сонсох, Засгийн газарт чиглэл өгөх бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ.	9 дүгээр зүйл.Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх 9.1.Монгол Улсын Ерөнхийлөгч-Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлийн тэргүүн нь өөрийн бүрэн эрхийн хүрээнд төрийн нууцын хамгаалалтад хяналт тавьж, энэ талаар холбогдох төрийн байгууллагын тайлан, мэдээллийг сонсох, Засгийн газарт чиглэл өгөх бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ.
10 дугаар зүйл.Засгийн газрын бүрэн эрх 10.1.Засгийн газар улсын хэмжээнд төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг хамгаалах үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулж <u>дараахь</u> бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 10.1.1.төрийн <u>болон албаны</u> нууцын тухай хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг зохион байгуулах, энэ талаар холбогдох байгууллага, албан тушаалтанд үүрэг, чиглэл өгөх; 10.1.2.төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг хамгаалах төрийн бодлого, төсөл, хөтөлбөр, эрх зүйн баримт бичгийг боловсруулж, хэрэгжүүлэх; 10.1.3.төрийн <u>болон албаны</u> нууцтай холбоотой журам, зааврыг батлах; 10.1.4.төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг харилцан солилцох, хамгаалах тухай Засгийн газар хоорондын гэрээ, хэлэлцээр байгуулах; 10.1.5.мэдээллийг төрийн <u>болон албаны</u> нууцад хамааруулах, <u>нууцыг шилжүүлэх</u>, ил болгох, нууцын зэрэглэл тогтоох, өөрчлөх, нууцын хугацааг сунгах.	10 дугаар зүйл.Засгийн газрын бүрэн эрх 10.1.Засгийн газар улсын хэмжээнд төрийн нууцыг хамгаалах үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулж <u>дараах</u> бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 10.1.1.төрийн нууцын тухай хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг зохион байгуулах, энэ талаар холбогдох байгууллага, албан тушаалтанд үүрэг, чиглэл өгөх; 10.1.2.төрийн нууцыг хамгаалах төрийн бодлого, төсөл, хөтөлбөр, эрх зүйн баримт бичгийг боловсруулж, хэрэгжүүлэх; 10.1.3.төрийн нууцтай холбоотой журам, зааврыг батлах; 10.1.4.төрийн нууцыг харилцан солилцох, хамгаалах тухай Засгийн газар хоорондын гэрээ, хэлэлцээр байгуулах; 10.1.5.төрийн нууцад хамаарах мэдээллийг шилжүүлэх шийдвэр гаргах; 10.1.6.мэдээллийг төрийн нууцад хамааруулах, ил болгох, нууцын зэрэглэл тогтоох, өөрчлөх, нууцын хугацааг сунгах асуудлыг Улсын Их Хуралд оруулах.

11 дүгээр зүйл.Байгууллага, албан тушаалтны бүрэн эрх 11.1.Байгууллага, албан тушаалтан төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 11.1.1.эрхэлсэн салбар, харьяа байгууллагын хэмжээнд төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах тухай хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг зохион байгуулж хангах; 11.1.2.эрхэлсэн салбар, харьяа байгууллагын хэмжээнд байгаа төрийн болон албаны нууцын хамгаалалтад хяналт тавих; 11.1.3.төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах арга, хэрэгслийг боловсронгуй болгох, шаардлагатай хөрөнгийг төсөвтөө тусгаж санхүүжүүлэх саналаа эрх бүхий байгууллагад гаргаж шийдвэрлүүлэх; 11.1.4.онцгой нөхцөл байдал үүссэн үед төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулж батлах, тухайн үед авах арга хэмжээний бэлэн байдлыг хангах.	11 дүгээр зүйл.Байгууллага, албан тушаалтны бүрэн эрх 11.1.Байгууллага, албан тушаалтан төрийн нууцыг хамгаалах талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 11.1.1.эрхэлсэн салбар, харьяа байгууллагын хэмжээнд төрийн нууцыг хамгаалах тухай хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг зохион байгуулж хангах, байгууллагын чиг үүрэг, үйл ажиллагааны онцлогийг харгалзан төрийн нууцыг хамгаалах талаар нарийвчилсан зохицуулалт бүхий журмыг нийтлэг журамд нийцүүлэн баталж, мөрдүүлэх; 11.1.2.эрхэлсэн салбар, харьяа байгууллагын хэмжээнд байгаа төрийн нууцын хамгаалалтад хяналт тавих; 11.1.3.төрийн нууцыг хамгаалах арга, хэрэгслийг боловсронгуй болгох, шаардлагатай хөрөнгийг төсөвтөө тусгаж санхүүжүүлэх саналаа эрх бүхий байгууллагад гаргаж шийдвэрлүүлэх; 11.1.4.онцгой нөхцөл байдал үүссэн үед төрийн нууцыг хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулж батлах, тухайн үед авах арга хэмжээний бэлэн байдлыг хангах.
12 дугаар зүйл.Тагнуулын байгууллагын бүрэн эрх 12.1.Тагнуулын байгууллага төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 12.1.1.төрийн болон албаны нууц задрахаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах; 12.1.2.төрийн болон албаны нууцыг хариуцаж байгаа байгууллага, албан тушаалтан нууцыг ашиглаж, хамгаалж байгаа байдалд хяналт тавих, шалгах; 12.1.3.төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах техник, криптографийн хэрэгсэлд туршилт, шинжилгээ хийх, баталгаажуулах ажлыг зохион байгуулах; 12.1.4.байгууллага, албан тушаалтан төрийн болон албаны нууцаа хамгаалах ажлыг зохион байгуулахад мэргэжил, арга зүйн туслалцаа үзүүлэх; 12.1.5.төрийн болон албаны нууцын тухай хууль тогтоомж, Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Засгийн газрын шийдвэрийг хэрэгжүүлэх талаар холбогдох байгууллагатай хамтран ажиллах, төрийн болон албаны	12 дугаар зүйл.Тагнуулын байгууллагын бүрэн эрх 12.1.Тагнуулын байгууллага төрийн нууцыг хамгаалах талаар дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 12.1.1.төрийн нууц задрахаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах; 12.1.2.төрийн нууцыг хариуцаж байгаа байгууллага, албан тушаалтан нууцыг ашиглаж, хамгаалж байгаа байдалд хяналт тавих, шалгах; 12.1.3.төрийн нууцыг хамгаалах техник, криптографийн хэрэгсэлд туршилт, шинжилгээ хийх, баталгаажуулах ажлыг зохион байгуулах; 12.1.4.байгууллага, албан тушаалтан төрийн нууцаа хамгаалах ажлыг зохион байгуулахад мэргэжил, арга зүйн туслалцаа үзүүлэх; 12.1.5.төрийн нууцын тухай хууль тогтоомж, Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Засгийн газрын шийдвэрийг хэрэгжүүлэх талаар холбогдох байгууллагатай хамтран ажиллах, төрийн нууцыг хадгалах, хамгаалах, ашиглах ажлыг боловсронгуй болгох саналаа Засгийн газарт оруулах;

нууцыг хадгалах, хамгаалах, ашиглах ажлыг боловсронгуй болгох саналаа Засгийн газарт оруулах; 12.1.6.мэдээллийг төрийн болон албаны нууцад хамааруулах, нууцыг шилжүүлэх, ил болгох, нууцын зэрэглэл тогтоох, өөрчлөх, нууцын хугацааг сунгах асуудлаар санал боловсруулж, Засгийн газарт оруулах; 12.1.7.төрийн болон албаны нууцын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сан байгуулж, ашиглах; 12.1.8.төрийн нууцтай танилцах албан тушаалтан, иргэнд аюулгүй байдлын шалгалт явуулах, төрийн болон албаны нууцыг ашиглан үйл ажиллагаа явуулах, ажил гүйцэтгэх хуулийн этгээдийг судалж, шалгах; 12.1.9.төрийн болон албаны нууцыг дамжуулах, илгээх мэдээлэл, шуудан харилцаа холбооны сүлжээ, шифр харилцааг улсын хэмжээнд болон хилийн чанадад зохион байгуулж, хяналт тавих; 12.1.10.төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах сургалт, эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажлыг зохион байгуулах; 12.1.11.төрийн болон албаны нууцыг харилцан солилцох, хамгаалах асуудлаар байгуулах олон улсын гэрээ, хэлэлцээрийн төсөлд санал, дүгнэлт өгөх. 12.2.Энэ зүйлийн 12.1.7-д заасан мэдээллийн санг байгуулах, ашиглах журмыг Засгийн газар батална.	12.1.6.мэдээллийг төрийн нууцад хамааруулах, нууцыг шилжүүлэх, нууцын зэрэглэл тогтоох, өөрчлөх, нууцын хугацааг сунгах, энэ хуульд заасан үндэслэлээр ил болгох асуудлаар санал боловсруулж, Засгийн газарт оруулах; 12.1.7.төрийн нууцын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сан байгуулж, ашиглах; 12.1.8.төрийн нууцтай танилцах албан тушаалтан, иргэнд аюулгүй байдлын шалгалт явуулах, төрийн нууцыг ашиглан үйл ажиллагаа явуулах, ажил гүйцэтгэх хуулийн этгээдийг судалж, шалгах; 12.1.9.төрийн нууцыг дамжуулах, илгээх мэдээлэл, шуудан харилцаа холбооны сүлжээ, шифр харилцааг улсын хэмжээнд болон хилийн чанадад зохион байгуулж, хяналт тавих; 12.1.10.төрийн нууцыг хамгаалах сургалт, эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажлыг зохион байгуулах; 12.1.11.төрийн нууцыг харилцан солилцох, хамгаалах асуудлаар байгуулах олон улсын гэрээ, хэлэлцээрийн төсөлд санал, дүгнэлт өгөх. 12.2.Энэ зүйлийн 12.1.7-д заасан мэдээллийн санг байгуулах, ашиглах журмыг Засгийн газар батална.
--	---

Дээрх хүснэгтээс харвал, Төрийн нууцын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлд төрийн нууцыг хамгаалах талаарх төрийн байгууллага, албан тушаалтны бүрэн эрхэд дараах зарчмын шинжтэй өөрчлөлт орсон байна. Үүнд:

- Мэдээллийг төрийн нууцад хамааруулах, ил болгох, нууцын зэрэглэл, хугацааг тогтоох нь Засгийн газрын бүрэн эрхийн асуудал байсан бол шинэчилсэн найруулгаар ЗГ нь тус асуудлыг УИХ-д оруулж, УИХ-ын бүрэн эрхэд шилжүүлсэн;
- Байгууллага, албан тушаалтан төрийн нууцыг хамгаалахад зөвхөн хууль тогтоомжид нийцүүлэх бус байгууллагын чиг үүрэг, үйл ажиллагааны онцлогийг харгалзан төрийн нууцыг хамгаалах талаар нарийвчилсан зохицуулалт бүхий журмыг нийтлэг журамд нийцүүлэн баталж, мөрдүүлэх бүрэн эрхийг нэмсэн.

Иймд дээрх шинээр нэмэгдсэн зохицуулалтын зорилгод хүрэх байдал шалгуур үзүүлэлтийг авч үзье.

- Улсын Их Хурлаас мэдээллийг төрийн нууцад хамааруулах, ил болгох, нууцын зэрэглэл, хугацааг тогтоох зохицуулалтын тухайд

8 дугаар зүйл. Улсын Их Хурлын бүрэн эрх

8.1. Улсын Их Хурал төрийн нууцыг хамгаалах талаар дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

8.1.3. мэдээллийг төрийн нууцад хамааруулах, ил болгох, нууцын зэрэглэл, хугацааг тогтоох.

ТБАНТХ-ийн шинэчилсэн найруулгын төслийн үзэл баримтлалд хуульд заасан хүрээнд нийцүүлэн төрийн нууцыг жагсаалт батлах эрхийг Улсын Их Хуралд олгож, иргэд, олон нийтийн хяналтыг тогтоох зорилго тавьсан. Өмнөх хуульд Засгийн газрын бүрэн эрхийн хүрээнд *мэдээллийг төрийн нууцад хамааруулах, ил болгох, нууцын зэрэглэл, хугацааг тогтоох асуудал* байсан бол шинэчилсэн найруулгаар дээрх зорилгын хүрээнд *мэдээллийг төрийн нууцад хамааруулах, ил болгох, нууцын зэрэглэл, хугацааг тогтоох асуудлыг* УИХ-ын бүрэн эрхэд шилжүүлжээ.

Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгээс 2023 онд Төрийн болон албаны нууцын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийсэн үнэлгээнд “Засгийн газраас аливаа мэдээллийг төрийн нууцад хамааруулахад төвлөрч, нууцлах нь ач холбогдлоо алдсан мэдээллийг ил болгох асуудлыг орхигдуулж байна. Тухайлбал, Засгийн газрын 2017 оны 257 дугаар тогтоолын хавсралтаар *Монгол Улсын төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалт*-ыг баталсан байх бөгөөд 2019, 2020 болон 2021 онд нийтдээ 10 мэдээллийг нэмж, 1 мэдээллийг өөрчилсөн. Эндээс үзвэл, ТБАНТХ-д заасан цаг үеэ олсон байх зарчим хэрэгжихгүй байгаа бөгөөд ач холбогдлоо алдсан мэдээллийг нууцлалаас гаргах практик тогтоогүй байна... Түүнчлэн тус жагсаалтад хуульд заагаагүй, хуульд заасан төрийн нууц мэдээллийн хүрээнд хамаарахгүй хэд хэдэн мэдээлэл багтсан байна...Төрийн нууцын тухай хууль тогтоомж нь үндэсний аюулгүй байдалд чухал ач холбогдолтой ч үүнд хамаарах хууль тогтоомжийг ил тод, нээлттэй, ардчилсан төрийн үзэл баримтлалтай уялдуулах шаардлага байсаар байна.” гэжээ.

Хуулийн төслийн тандан судалгаанд төрийн нууцын жагсаалтыг Засгийн газрын тогтоолоор баталдаг болсон нь Үндсэн хуультай зөрчилдөж байна гэж үзээд дараах сөрөг үр дагаврыг бий болгосон¹⁰ талаар дүгнэсэн. Үүнд:

- Мэдээллийг төрийн нууцад хамааруулах шалгуур суларсан;
- Улсын Их Хурлын хяналтгүйгээр Засгийн газар дур зоргоор шийдвэр гаргах боломжтой болсон;
- Иргэдийн мэдээлэл хүртэх эрх хязгаарлагдсан;
- Засгийн газар хууль бус үйлдлээ нууцлах эрх зүйн боломжтой болсон.

Түүнчлэн суурь, зарчмыг харвал Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 17/-д *төр, түүний байгууллагаас хууль ёсоор тусгайлан хамгаалбал зохих нууцад хамаарахгүй асуудлаар мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрхтэй. Хүний эрх, нэр төр, алдар хүнд, улсыг батлан хамгаалах, үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн хэв журмыг*

¹⁰ ТБАНТХ-д нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судалсан тайлан.

хангах зорилгоор задруулж үл болох төр, байгууллага, хувь хүний нууцыг хуулиар тогтоон хамгаална гэж заасан байдаг. Үүнээс харвал иргэн төрийн байгууллагаас мэдээлэл авах эрхтэй боловчиг нийтийн ашиг сонирхлын үүднээс тодорхой мэдээллийг зөвхөн хуулиар тогтоох замаар иргэдийн мэдээлэл хүлээн авах эрхийг хязгаарлах боломжтой байна.

Иймд Монгол Улсын төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалт батлах, мэдээллийг төрийн нууцад хамааруулах, ил болгох, нууцын зэрэглэл, хугацааг тогтоох асуудлыг Улсын Их Хурлын бүрэн эрхэд шилжүүлэх нь Үндсэн хуульд нийцэх ба Төрийн нууцын тухай хуульд заасан цаг үеэ олсон байх зарчмыг хэрэгжүүлэх, ач холбогдлоо алдсан мэдээллийг нууцлалаас гаргах, зөвхөн хуульд заасан үндэслэлийн дагуу төрийн нууцад хамаарах мэдээллийг нэгдсэн байдлаар Улсын Их Хурал батлах чухал ач холбогдолтой байна.

Төслийн 11 дүгээр зүйлийн 11.1.1 дэх заалт нь хууль ёсны зарчимтай зөрчилдөж болзошгүй байна. Учир нь байгууллага, албан тушаалтан нийтлэг журам бус хуульд нийцүүлэн журам гаргах учиртай бөгөөд уг журмыг гаргах хүрээ, гол зохицуулалтын зарчмыг тухайн хуулийн төслөөр зохицуулах нь зүйтэй.

Төрийн нууцтай танилцахтай холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрч байгаа эсэхэд хийсэн дүн шинжилгээ

Төрийн нууцтай танилцахтай холбоотой зохицуулалтын агуулга хуулийн төслийн хүрээнд өөрчлөгдөөгүй байна. Төрийн нууцтай танилцах эрх нь парламентын хяналт тавих хүрээнд ач холбогдолтой байдаг ч тухайн эрх нь дүр зоргоороо бүхий л цаг үед, ерөнхий шаардлагын хүрээгээр тодорхойлогдох учиргүй.

Парламентын гишүүдийн нууц мэдээлэлд хандах эрхийг тодорхой нөхцөлтэйгээр хязгаарладаг байна. Тодруулбал:

- *Мэдэх шаардлагад үндэслэх зарчим (need to know principle)*: Олон улсын парламентад хүлээн зөвшөөрөгдсөн энэхүү зарчмын дагуу хяналт хэрэгжүүлэх явцад эрх бүхий этгээд тухайн мэдээллийг авах албан ёсны шаардлагатай тохиолдолд л нэвтрэх эрхтэй байдаг.
- *Хуулиар хязгаарлах*: Парламентын болон парламентын бус хяналтын байгууллагын нэвтрэх эрхийг Засгийн газар эсхүл агентлагийн шийдвэрээр хязгаарлах тохиолдол байдаг. Зөвхөн 5 улс (Финлянд, Унгар, Литва, Словак, Швед) парламентын авах мэдээлэлд хязгаарлалт тавих эрхийг үгүйсгэдэг байна.
- Нууц мэдээлэлд нэвтрэхийн тулд зарим улсад *нууц хадгалах гэрээ (NDA)* байгуулж, *аюулгүй байдлын шалгалт (security clearance)* хийдэг байна. Жишээ нь: Румынд парламентын гишүүд нууц мэдээлэл авахын тулд нууцлалын гэрээ байгуулсан байх ёстой байдаг. Түүнчлэн Литвад нууц

мэдээлэлд нэвтрэхийн тулд аюулгүй байдлын шалгалтыг давсан байх шаардлагатай байна.¹¹

Харин зарим гишүүд эдгээр шалгуурыг төрийн эрх мэдэл хуваарилалтад харшилж байна гэж үзэн эсэргүүцэх нь бий. Нийт парламентын гишүүдийн төрийн болон албаны нууцтай танилцах эрхийг Европын дараах 19 улсад янз бүрийн шатаар хязгаарласан байдагийг доорх хүснэгтээс харах боломжтой.

Хүснэгт 8. Гадаад улс орны төрийн болон албаны нууцтай танилцах парламентын эрхийн хүрээ¹²

Улс	Онц чухал нууц (TOP SECRET)	Маш нууц (SECRET)	Нууц (CONFIDENTIAL)	Албаны нууц (RESTRICTED)
Австри	Тодорхой хорооны гишүүд (Standing Subcommittee of the Interior Affairs Committee and Standing Subcommittee of the National Defence Committee)	Тодорхой хорооны гишүүд (Standing Subcommittee of the Interior Affairs Committee and Standing Subcommittee of the National Defence Committee)	Тодорхой хорооны гишүүд (Standing Subcommittee of the Interior Affairs Committee and Standing Subcommittee of the National Defence Committee)	Тодорхой хорооны гишүүд (Standing Subcommittee of the Interior Affairs Committee and Standing Subcommittee of the National Defence Committee)
Белги	Гишүүд эрхгүй	Гишүүд эрхгүй	Гишүүд эрхгүй	Тодорхой хорооны гишүүд (Тусгай хяналтын хороо)
Болгар	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд
Чех	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд
Дани	Гишүүд эрхгүй	Тодорхой хорооны гишүүд (The Committee on Danish Intelligence Services)	Тодорхой хорооны гишүүд (хэд хэдэн хороо)	Бүх гишүүд
Эстони	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд
Финлянд	Тодорхой хорооны гишүүд (хэд хэдэн хороо)	Тодорхой хорооны гишүүд (хэд хэдэн хороо)	Тодорхой хорооны гишүүд (хэд хэдэн хороо)	Тодорхой хорооны гишүүд (хэд хэдэн хороо)
Франц	Тодорхой хорооны дарга (Commission des Lois/ Commission de la Défence)	Тодорхой хорооны дарга (Commission des Lois/ Commission de la Défence)	Тодорхой хорооны дарга (Commission des Lois/ Commission de la Défence)	Тодорхой хорооны дарга (Commission des Lois/ Commission de la Défence)

¹¹ Directorate General for Internal Policies. Parliamentary oversight of security and intelligence agencies in the European Union. Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, European Parliament.

¹² Ibid.

ХБНГУ	Тусгай хяналтын хорооны гишүүд	Тусгай хяналтын хорооны гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд
Унгар	Тодорхой хорооны гишүүд (Committee on National Security, Defence and Law Enforcement Committee)	Тодорхой хорооны гишүүд (Committee on National Security, Defence and Law Enforcement Committee)	Тодорхой хорооны гишүүд (Committee on National Security, Defence and Law Enforcement Committee)	Тодорхой хорооны гишүүд (Committee on National Security, Defence and Law Enforcement Committee)
Итали	Тодорхой хорооны гишүүд (Parliamentary committee for the security of the Republic (COPASIR))	Тодорхой хорооны гишүүд (Parliamentary committee for the security of the Republic (COPASIR))	Тодорхой хорооны гишүүд (Parliamentary committee for the security of the Republic (COPASIR))	Тодорхой хорооны гишүүд (Parliamentary committee for the security of the Republic (COPASIR))
Литва	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд
Нидерланд	Намын дарга	Намын дарга	Намын дарга	Бүх гишүүд
Польш (Sejm)	Тодорхой хорооны гишүүд (Special Services Oversight Committee) Парламентын дарга Парламентын асуулгын түр хороо	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд
Польш (Senat)	Парламентын дарга (Speaker) болон Парламентын даргын томилсон этгээд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд
Румын	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд
Словак	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд
Словени	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд	Бүх гишүүд
Испани	Парламентын асуулгын түр хороо	Тодорхой хорооны дарга Парламентын дарга (Speaker)	Тодорхой хорооны дарга Намын/Бүлгийн дарга Парламентын дарга (Speaker)	Намын/Бүлгийн дарга
Их Британи	Тодорхой хорооны гишүүд (Intelligence and Security Committee (ISC))	Тодорхой хорооны гишүүд (Intelligence and Security Committee (ISC))	Тодорхой хорооны гишүүд (Intelligence and Security Committee (ISC))	Тодорхой хорооны гишүүд (Intelligence and Security Committee (ISC))

Дээрхээс харвал, парламентын төрийн болон албаны нууцтай танилцах эрхийн цар хүрээ янз бүр байх бөгөөд онц чухал нууц болон маш нууц зэрэглэлийн мэдээлэлд зөвхөн парламентын дарга, тусгай хяналтын хорооны дарга хандах тохиолдол байдаг байна. Энэ нь шууд хүссэн үедээ нэвтэрч танилцах эрхтэй гэсэн агуулга биш бөгөөд мэдээлэлтэй

танилцах зорилго, шаардлага нь хууль ёсны үндэслэлтэй байх шаардлагатай. Нөгөө талаараа энэхүү шаардлагад нийцсэн тохиолдолд тагнуулын байгууллага мэдээлэлтэй танилцах эрхийг хязгаарлахгүй байх нь хэрэгтэй байдаг.

Хуулийн төслийн 20 дугаар зүйлд төрийн нууцтай танилцах эрхийн цар хүрээ, түүнийг хязгаарлах нөхцөлийг дэлгэрүүлэн зохицуулах нь мэдээлэлтэй танилцах, парламентын тусгай хяналтыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх юм. Иймд тус зохицуулалтыг хуулиар илүү дэлгэрэнгүй зохицуулах шаардлагатай гэж үзлээ.

Төрийн нууцыг хамгаалахтай холбоотой зохицуулалт хүрч байгаа эсэхэд хийсэн дүн шинжилгээ

Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль болон Төрийн нууцын хуулийн төсөлд төрийн нууцыг хамгаалах тухай зохицуулалтыг дараах байдлаар тусгажээ.

Хүснэгт 9. Төрийн нууцыг хамгаалах тухай зохицуулалтын харьцуулалт

Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль (2016)	Төрийн нууцын тухай /Шинэчилсэн найруулга/ хуулийн төсөл (2026)
30 дугаар зүйл.Төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах ажлын зохион байгуулалт 30.1.Монгол Улсын төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах үйл ажиллагааг Засгийн газар уялдуулан зохицуулна. 30.2.Тагнуулын байгууллага бүрэн эрхийнхээ хүрээнд төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг хамгаалах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх бөгөөд тагнуулын байгууллага улсын хэмжээнд төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг хамгаалах ажлыг зохион байгуулж хэрэгжүүлэх, хяналт тавих, мэргэжил арга зүйн удирдлагаар хангах бүтцийн нэгжтэй байна. 30.3.Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдэд төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг хамгаалах ажлыг зохион байгуулах үүрэг, хариуцлагыг тэдгээрийн удирдлага хүлээнэ. 30.4.Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээд нь төрийн <u>болон албаны</u> нууцтай холбоотой ажлын цар хүрээ, ачааллаас хамааран тэдгээрийн удирдлагад шууд захирагдах төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг хамгаалах нэгж, эсхүл ажилтантай байна. <u>30.5.Төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах нэгжийн чиг үүрэг, эрх зүйн байдлыг төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах тухай нийтлэг журам болон өөрийн онцлогт нийцүүлэн баталсан тухайн байгууллагын дотоод журмаар тогтооно.</u> 30.6.Төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг хамгаалах үйл ажиллагааг энэ хууль болон түүнд	29 дүгээр зүйл.Төрийн нууцыг хамгаалах ажлын зохион байгуулалт 29.1.Монгол Улсын төрийн нууцын ашиглалт, хадгалалт, хамгаалалтад хяналт тавих үйл ажиллагааг Засгийн газар чиглүүлэн удирдана. 29.2.Тагнуулын байгууллага бүрэн эрхийнхээ хүрээнд төрийн нууцыг хамгаалах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх бөгөөд тагнуулын байгууллага улсын хэмжээнд төрийн нууцыг хамгаалах ажлыг зохион байгуулж хэрэгжүүлэх, хяналт тавих, мэргэжил, арга зүйн удирдлагаар хангах бүтцийн нэгжтэй байна. 29.3.Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдэд төрийн нууцыг хамгаалах ажлыг зохион байгуулах үүрэг, хариуцлагыг тэдгээрийн удирдлага хүлээнэ. 29.4.Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээд нь төрийн нууцтай холбоотой ажлын цар хүрээ, ачааллаас хамааран тэдгээрийн удирдлагад шууд захирагдах төрийн нууцыг хамгаалах нэгж, эсхүл ажилтантай байна. 29.5.Төрийн нууцыг хамгаалах үйл ажиллагааг энэ хууль болон түүнд нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжийн бусад актад заасны дагуу хууль зүй, зохион байгуулалтын, техникийн болон бусад арга хэмжээний тусламжтайгаар хэрэгжүүлнэ.

нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжийн бусад актад заасны дагуу хууль зүй, зохион байгуулалтын, техникийн болон бусад арга хэмжээний тусламжтайгаар хэрэгжүүлнэ.	
31 дүгээр зүйл.Төрийн болон албаны нууц, түүний тээгчийг бүтээх, боловсруулах, хадгалах, ашиглах, дамжуулах, бүртгэх, тээвэрлэх, илгээх, устгах 31.1.Төрийн болон албаны нууц, түүний тээгчийг бүтээх, боловсруулах, хадгалах, ашиглах, дамжуулах, шилжүүлэх, тээвэрлэх, илгээх, бүртгэх, устгах, бүрэн бүтэн байдлыг хангах болон тэдгээртэй холбоотой бусад үйл ажиллагааг энэ хууль болон Засгийн газрын баталсан төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах нийтлэг журамд заасны дагуу хэрэгжүүлнэ. 31.2.Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээд өөрийн үйл ажиллагааны онцлогтой холбоотойгоор энэ зүйлийн 31.1-д заасан нийтлэг журамд нийцүүлэн дотооддоо дагаж мөрдөх төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах журам тогтоож болно. 31.3.Төрийн нууцыг хилийн чанад дахь Монгол Улсын байгууллага, албан тушаалтанд илгээх, хүлээн авахад түүнийг биечлэн хүргэх тусгай шуудан зөөгч ашиглаж болно. 31.4.Хилийн чанад дахь Монгол Улсын байгууллага, албан тушаалтанд тусгай шуудан хүргэх, хүлээн авахтай холбогдсон харилцааг гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн, Зэвсэгт хүчний Жанжин штабын дарга, тагнуулын байгууллагын даргын хамтарсан тушаалаар баталсан тусгай журмаар зохицуулна.	30 дугаар зүйл.Төрийн нууц, түүний тээгчийг бүтээх, боловсруулах, хадгалах, ашиглах, дамжуулах, бүртгэх, тээвэрлэх, илгээх, устгах 30.1.Төрийн нууц, түүний тээгчийг бүтээх, боловсруулах, хадгалах, ашиглах, дамжуулах, шилжүүлэх, тээвэрлэх, илгээх, бүртгэх, устгах, бүрэн бүтэн байдлыг хангах болон тэдгээртэй холбоотой бусад үйл ажиллагааг энэ хууль болон Засгийн газрын баталсан төрийн нууцыг хамгаалах нийтлэг журамд заасны дагуу хэрэгжүүлнэ. 30.2.Төрийн нууцыг хилийн чанад дахь Монгол Улсын байгууллага, албан тушаалтанд илгээх, хүлээн авахад түүнийг биечлэн хүргэх тусгай шуудан зөөгч ашиглаж болно. 30.3.Хилийн чанад дахь Монгол Улсын байгууллага, албан тушаалтанд тусгай шуудан хүргэх, хүлээн авахтай холбогдсон харилцааг гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн, Зэвсэгт хүчний Жанжин штабын дарга, тагнуулын байгууллагын даргын хамтарсан тушаалаар баталсан тусгай журмаар зохицуулна.
32 дугаар зүйл.Төрийн болон албаны нууцыг төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдэд шилжүүлэх 32.1.Төрийн болон албаны нууцыг хариуцсан төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдийн эрх бүхий удирдлагын шийдвэрээр төрийн болон албаны нууцыг өөр төрийн байгууллага, хуулийн этгээдэд зохих журмын дагуу шилжүүлнэ. 32.2.Энэ зүйлийн 32.1-д заасны дагуу төрийн болон албаны нууцыг шилжүүлэн авах, эсхүл ашиглах төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээд нь энэ хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан бусад хууль тогтоомжид заасан нууцыг хамгаалах нөхцөл, шаардлагыг хангасан байна.	31 дүгээр зүйл.Төрийн нууцыг төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдэд шилжүүлэх 31.1.Төрийн нууцыг хариуцсан төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдийн эрх бүхий удирдлагын шийдвэрээр төрийн нууцыг өөр төрийн байгууллага, хуулийн этгээдэд зохих журмын дагуу шилжүүлнэ. 31.2.Энэ зүйлийн 31.1-д заасны дагуу төрийн нууцыг шилжүүлэн авах, эсхүл ашиглах төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээд нь энэ хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан бусад хууль тогтоомжид заасан нууцыг хамгаалах нөхцөл, шаардлагыг хангасан байна
33 дугаар зүйл.Ажил гүйцэтгэхтэй холбоотойгоор төрийн болон албаны	32 дугаар зүйл.Ажил гүйцэтгэхтэй холбоотойгоор төрийн нууцыг шилжүүлэх

нууцыг шилжүүлэх 33.1.Төрийн болон албаны нууцыг хариуцсан байгууллагын удирдлагын шийдвэрээр ажил гүйцэтгүүлэхтэй холбоотойгоор хуулийн этгээд, иргэнд зөвхөн тухайн ажлыг гүйцэтгэхэд шаардлагатай хэмжээ, хязгаарын дотор төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах тухай нийтлэг журамд заасны дагуу шилжүүлж болно. 33.2.Энэ зүйлийн 33.1-д заасны дагуу нууцыг шилжүүлэн авах хуулийн этгээд нь энэ хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан бусад хууль тогтоомжид заасан нууцыг хамгаалах нөхцөл, шаардлага хангасан, иргэн нь төрийн болон албаны нууцтай танилцах эрх авсан байна. 33.3.Ажил гүйцэтгэгч ажлыг гүйцэтгэх үед төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах үүргээ биелүүлээгүй, эсхүл хангалтгүй биелүүлсэн бол захиалагч уг зөрчлийг арилгах хүртэл хугацаанд төрийн болон албаны нууцыг ашиглах үйл ажиллагааг зогсоох, төрийн болон албаны нууцыг татан авах арга хэмжээ авна.	32.1.Тагнуулын байгууллагын зөвшөөрлийг үндэслэн төрийн нууцыг хариуцсан байгууллагын удирдлагын шийдвэрээр ажил гүйцэтгүүлэхтэй холбоотойгоор хуулийн этгээд, иргэнд зөвхөн тухайн ажлыг гүйцэтгэхэд шаардлагатай хэмжээ, хязгаарын дотор төрийн нууцыг хамгаалах тухай нийтлэг журамд заасны дагуу шилжүүлж болно. 32.2.Энэ зүйлийн 32.1-д заасны дагуу нууцыг шилжүүлэн авах хуулийн этгээд нь энэ хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан бусад хууль тогтоомжид заасан нууцыг хамгаалах нөхцөл, шаардлага хангасан, иргэн нь төрийн нууцтай танилцах эрх авсан байна. 32.3.Ажил гүйцэтгэгч ажлыг гүйцэтгэх үед төрийн нууцыг хамгаалах үүргээ биелүүлээгүй, эсхүл хангалтгүй биелүүлсэн бол захиалагч уг зөрчлийг арилгах хүртэл хугацаанд төрийн нууцыг ашиглах үйл ажиллагааг зогсоох, төрийн нууцыг татан авах арга хэмжээ авна. 32.3.Ажил гүйцэтгэгч ажлыг гүйцэтгэх үед төрийн нууцыг хамгаалах үүргээ биелүүлээгүй, эсхүл хангалтгүй биелүүлсэн бол захиалагч уг зөрчлийг арилгах хүртэл хугацаанд төрийн нууцыг ашиглах үйл ажиллагааг зогсоох, төрийн нууцыг татан авах арга хэмжээ авна. 32.4.Төрийн нууцад хамаарах мэдээлэл шинээр боловсруулах, шилжүүлэн авч тодорхой ажил гүйцэтгэх хуулийн этгээд нь тагнуулын байгууллагаас аюулгүй байдлын гэрчилгээ авсан байна. 32.5.Энэ хуулийн 32.4-т заасан хуулийн этгээдийг судалж, шалгах, аюулгүй байдлын гэрчилгээ олгох журмыг тагнуулын байгууллагын дарга батална.
34 дүгээр зүйл.Төрийн болон албаны нууцын техник, криптографын хамгаалалт 34.1.Төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах техник, криптографын арга хэмжээг төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах нийтлэг журамд заасны дагуу хэрэгжүүлнэ. 34.2.Төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах техник, криптографын хэрэгсэл нь мэдээллийг хамгаалах зохих шаардлага хангасныг баталгаажуулсан байна. 34.3.Төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах криптографын хэрэгслийг ашиглах асуудлыг Засгийн газрын баталсан төрийн шифр харилцааны дүрмээр зохицуулна.	33 дугаар зүйл.Төрийн нууцын техник, криптографын хамгаалалт 33.1.Төрийн нууцыг хамгаалах техник, криптографын арга хэмжээг төрийн нууцыг хамгаалах нийтлэг журамд заасны дагуу хэрэгжүүлнэ. 33.2.Төрийн нууцыг хамгаалах техник, криптографын хэрэгсэл нь мэдээллийг хамгаалах зохих шаардлага хангасныг баталгаажуулсан байна. 33.3.Төрийн нууцыг хамгаалах криптографын хэрэгслийг ашиглах асуудлыг Засгийн газрын баталсан төрийн шифр харилцааны дүрмээр зохицуулна.
35 дугаар зүйл.Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдийн эрх зүйн байдал өөрчлөгдсөн тохиолдолд төрийн болон	34 дүгээр зүйл.Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдийн эрх зүйн байдал өөрчлөгдсөн тохиолдолд төрийн нууцыг

албаны нууцыг хамгаалах 35.1.Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээд өөрчлөн байгуулагдсан, татан буугдсан, эсхүл төрийн болон албаны нууцыг ашиглахтай холбоотой ажил дуусгавар болсон бол тухайн байгууллага, хуулийн этгээд өөрт байгаа төрийн болон албаны нууц тээгчийг хамгаалах арга хэмжээг авах үүрэгтэй. 35.2.Энэ зүйлийн 35.1-д заасан тохиолдолд тухайн байгууллага, хуулийн этгээд төрийн болон албаны нууц тээгчийг тогтоосон журмын дагуу устгах, эсхүл дараахь байгууллагад шилжүүлэх арга хэмжээ авна: 35.2.1.тухайн төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдийн эрх залгамжлагчид шилжүүлэх; 35.2.2.тухайн нууцыг хариуцсан төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдэд шилжүүлэх; 35.2.3.үндэсний төв архивт шилжүүлэх. 35.3.Энэ зүйлийн 35.2-т заасан төрийн болон албаны нууц тээгчийг устгах, шилжүүлэх арга хэмжээг авахад тагнуулын байгууллага хяналт тавина.	хамгаалах 34.1.Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээд өөрчлөн байгуулагдсан, татан буугдсан, эсхүл төрийн нууцыг ашиглахтай холбоотой ажил дуусгавар болсон бол тухайн байгууллага, хуулийн этгээд өөрт байгаа төрийн нууц тээгчийг хамгаалах арга хэмжээг авах үүрэгтэй. 34.2.Энэ хуулийн 34.1-д заасан тохиолдолд тухайн байгууллага, хуулийн этгээд төрийн нууц тээгчийг тогтоосон журмын дагуу дараах байгууллагад шилжүүлэх арга хэмжээ авна: 34.2.1.тухайн төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдийн эрх залгамжлагч, эсхүл харьяалах дээд шатны байгууллагад шилжүүлэх; 34.2.2.тухайн нууцыг хариуцсан төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдэд шилжүүлэх; 34.2.3.Энэ хуулийн 34.2.1, 34.2.2-т заасан байгууллага байхгүй тохиолдолд Үндэсний төв архивт шилжүүлэх. 34.3.Энэ хуулийн 34.2-т заасан төрийн нууц тээгчийг устгах, шилжүүлэх арга хэмжээг авахад тагнуулын байгууллага хяналт тавина.
36 дугаар зүйл.Хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэхэд төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах 36.1.Иргэн, эрүү, захиргааны хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэхэд төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах асуудлыг энэ хууль, холбогдох бусад хууль тогтоомжид заасны дагуу зохицуулна.	35 дугаар зүйл.Хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэхэд төрийн нууцыг хамгаалах 35.1.Иргэн, эрүү, захиргааны хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэхэд төрийн нууцыг хамгаалах асуудлыг энэ хууль, холбогдох бусад хууль тогтоомжид заасны дагуу зохицуулна.
37 дугаар зүйл.Төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах үйл ажиллагааны санхүүжилт 37.1.Улс, орон нутгийн төсвөөс санхүүждэг байгууллагын төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах үйл ажиллагааг зохих төсвийн хөрөнгөөс, бусад байгууллага, хуулийн этгээд өөрийн хөрөнгөөр санхүүжүүлнэ.	36 дугаар зүйл.Төрийн нууцыг хамгаалах үйл ажиллагааны санхүүжилт 36.1.Улс, орон нутгийн төсвөөс санхүүждэг байгууллагын төрийн нууцыг хамгаалах үйл ажиллагааг зохих төсвийн хөрөнгөөс, бусад байгууллага, хуулийн этгээд өөрийн хөрөнгөөр санхүүжүүлнэ.
38 дугаар зүйл.Төрийн болон албаны нууцын хамгаалалтад тавих хяналт 38.1.Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдийн удирдлага, тэдгээрийн нууц хамгаалах нэгж, ажилтан харьяа салбар, байгууллагын хэмжээнд төрийн болон албаны нууцын хамгаалалтад хяналт тавина. 38.2.Ажил гүйцэтгэх гэрээний захиалагч нь тухайн ажлыг гүйцэтгэхтэй холбоотойгоор ажил гүйцэтгэгчид шилжүүлсэн төрийн болон албаны нууцын хамгаалалтад хяналт тавих	37 дугаар зүйл.Төрийн нууцын хамгаалалтад тавих хяналт 37.1.Тагнуулын байгууллага улсын хэмжээнд өмчийн хэлбэр, харьяалал харгалзахгүйгээр төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдийн төрийн нууцын хамгаалалтыг хянан шалгаж, зөрчил, дутагдлыг арилгах хугацаатай үүрэг өгч биелэлтийг хангуулна. 37.2.Тагнуулын байгууллагын хяналт, шалгалтын дүнд гаргасан албан шаардлагыг байгууллага, албан тушаалтан заавал

үүрэгтэй. 38.3.Тагнуулын байгууллага улсын хэмжээнд өмчийн хэлбэр, харьяалал харгалзахгүйгээр төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдийн төрийн болон албаны нууцын хамгаалалтыг хянан шалгаж, зөрчил, дутагдлыг арилгах хугацаатай үүрэг өгч биелэлтийг хангуулна. 38.4.Тагнуулын байгууллагын хяналт, шалгалтын дүнд гаргасан албан шаардлагыг байгууллага, албан тушаалтан заавал биелүүлж, хариу мэдэгдэх үүрэгтэй. 38.5.Энэ зүйлийн 38.3-т заасан хяналт шалгалтыг зохион байгуулж явуулах журмыг Засгийн газар батална.	биелүүлж, хариу мэдэгдэх үүрэгтэй. 37.3.Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээд мэдээллийг үндэслэлгүйгээр нууцалсан нь тагнуулын байгууллагын дүгнэлтээр тогтоогдсон бол энэ хуулийн 18.4-т заасны дагуу шийдвэрлэнэ. 37.4.Энэ зүйлийн 37.1-т заасан хяналт шалгалт явуулах журмыг Засгийн газар батална. 37.5.Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээдийн удирдлага, тэдгээрийн нууц хамгаалах нэгж, ажилтан харьяа салбар, байгууллагын хэмжээнд төрийн нууцын хамгаалалтад хяналт тавина. 37.6.Ажил гүйцэтгэх гэрээний захиалагч нь тухайн ажлыг гүйцэтгэхтэй холбоотойгоор ажил гүйцэтгэгчид шилжүүлсэн төрийн нууцын хамгаалалтад хяналт тавих үүрэгтэй. 37.7.Тагнуулын байгууллага төрийн нууцын хууль тогтоомжийн биелэлт, хяналт, шалгалтын нэгдсэн дүнгийн талаарх мэдээллийг жил бүр Засгийн газарт танилцуулж, Улсын Их Хуралд хүргүүлнэ.
--	--

Дээрх хүснэгтээс харвал Төрийн нууцын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлд төрийн нууцыг хамгаалах тухай зохицуулалтад дараах зарчмын шинжтэй өөрчлөлт орсон байна. Үүнд:

- Монгол Улсын төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах үйл ажиллагааг Засгийн газар уялдуулан зохицуулдаг байсан бол одоо төрийн нууцын ашиглалт, хадгалалт, хамгаалалтад хяналт тавих үйл ажиллагааг Засгийн газар чиглүүлэн удирдана.
- Төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах нэгжийн чиг үүрэг, эрх зүйн байдлыг төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах тухай нийтлэг журам болон өөрийн онцлогт нийцүүлэн баталсан тухайн байгууллагын дотоод журмаар тогтоодог байсныг хассан;
- Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээд өөрийн үйл ажиллагааны онцлогтой холбоотойгоор хуульд заасан нийтлэг журамд нийцүүлэн дотооддоо дагаж мөрдөх төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах журам тогтоож болно гэсэн эрх олгосон зохицуулалтыг хассан;
- Нууцыг хариуцсан байгууллагын удирдлагын шийдвэрээр ажил гүйцэтгүүлэхтэй холбоотойгоор хуулийн этгээд, иргэнд төрийн нууцыг шилжүүлэхэд тагнуулын байгууллагын зөвшөөрөлийг авна;
- Ажил гүйцэтгэхтэй холбоотойгоор төрийн нууцад хамаарах мэдээллийг боловсруулах, шилжүүлэн авч буй иргэн, хуулийн этгээд нь тагнуулын байгууллагаас аюулгүй байдлын гэрчилгээ авах ба тус гэрчилгээ олгох журмыг тагнуулын байгууллагын дарга батлах тухай зохицуулалт нэмсэн;
- Ажил гүйцэтгэгч ажлыг гүйцэтгэх үед төрийн нууцыг хамгаалах үүргээ биелүүлээгүй, эсхүл хангалтгүй биелүүлсэн бол захиалагч уг зөрчлийг арилгах хүртэл хугацаанд төрийн нууцыг ашиглах үйл ажиллагааг зогсоох, төрийн нууцыг татан авах арга хэмжээ авах зохицуулалт нэмсэн;

- Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээд өөрчлөн байгуулагдсан, татан буугдсан, эсхүл төрийн нууцыг ашиглахтай холбоотой ажил дуусгавар болсон бол тухайн байгууллага, хуулийн этгээд өөрт байгаа төрийн нууц тээгчийг тогтоосон журмын дагуу Үндэсний төв архивт шилжүүлэхдээ хуулийн 34.2.1, 34.2.2-т заасан зохицуулалтыг харгалзана;
- Төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээд мэдээллийг үндэслэлгүйгээр нууцалсан нь тагнуулын байгууллагын дүгнэлтээр тогтоогдсон бол энэ хуульд заасны дагуу шийдвэрлэх зохицуулалт нэмсэн;
- Тагнуулын байгууллага төрийн нууцын хууль тогтоомжийн биелэлт, хяналт, шалгалтын нэгдсэн дүнгийн талаарх мэдээллийг жил бүр Засгийн газарт танилцуулж, Улсын Их Хуралд хүргүүлэх зохицуулалт нэмсэн.

Иймд дээрх шинээр нэмэгдсэн зохицуулалтын зорилгод хүрэх байдал шалгуур үзүүлэлтийг авч үзье.

- **Ажил гүйцэтгэх гэрээний үндсэн дээр иргэн, хуулийн этгээдэд төрийн нууцад хамаарах мэдээллийг шилжүүлэх зохицуулалтын тухайд**

32.1.Тагнуулын байгууллагын зөвшөөрлийг үндэслэн төрийн нууцыг хариуцсан байгууллагын удирдлагын шийдвэрээр ажил гүйцэтгүүлэхтэй холбоотойгоор хуулийн этгээд, иргэнд зөвхөн тухайн ажлыг гүйцэтгэхэд шаардлагатай хэмжээ, хязгаарын дотор төрийн нууцыг хамгаалах тухай нийтлэг журамд заасны дагуу шилжүүлж болно.

32.3.Ажил гүйцэтгэгч ажлыг гүйцэтгэх үед төрийн нууцыг хамгаалах үүргээ биелүүлээгүй, эсхүл хангалтгүй биелүүлсэн бол захиалагч уг зөрчлийг арилгах хүртэл хугацаанд төрийн нууцыг ашиглах үйл ажиллагааг зогсоох, төрийн нууцыг татан авах арга хэмжээ авна.

32.4.Төрийн нууцад хамаарах мэдээлэл шинээр боловсруулах, шилжүүлэн авч тодорхой ажил гүйцэтгэх хуулийн этгээд нь тагнуулын байгууллагаас аюулгүй байдлын гэрчилгээ авсан байна.

32.5.Энэ хуулийн 32.4-т заасан хуулийн этгээдийг судалж, шалгах, аюулгүй байдлын гэрчилгээ олгох журмыг тагнуулын байгууллагын дарга батална.

Дээрх зохицуулалтыг харвал иргэн, хуулийн этгээд тагнуулын байгууллагаас аюулгүй байдлын гэрчилгээ авч, ажил гүйцэтгэх гэрээний үндсэн дээр төрийн нууц мэдээллийг шилжүүлэн авах ба тухайн аюулгүй байдлын гэрчилгээ олгох журмыг тагнуулын байгууллагын дарга батална. Хэрэв ажил гүйцэтгэгч нь төрийн нууцыг хамгаалах үүргээ биелүүлээгүй, эсхүл хангалтгүй биелүүлсэн бол захиалагч уг зөрчлийг арилгах хүртэл хугацаанд төрийн нууцыг ашиглах үйл ажиллагааг зогсоох, төрийн нууцыг татан авах арга хэмжээ авна.

Үүнээс аюулгүй байдлыг гэрчилгээ олгох журмыг тагнуулын байгууллагын дарга батлах тухай зохицуулалт нь шинэ хэм хэмжээ бөгөөд бусад зохицуулалтын тухайд Засгийн газрын 2017 оны 246 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах нийтлэг журам”-д тусгалаа олсон байна. Тус журмын 4 болон 7 дугаар зүйлд аюулгүй байдлын гэрчилгээ олгох тухай зохицуулалтыг тусгасан байх бөгөөд журмыг батлах эрх бүхий субъект нь ТБАНТХ-ийн 10 дугаар зүйлийн 10.1.3-т заасны дагуу Засгийн газрын бүрэн эрхэд хамаарч байсан. Тодруулбал, одоогийн хуулиар аюулгүй байдлын гэрчилгээ олгох журам Засгийн газрын баталсан хэм хэмжээний актад тусгалаа олсон бол шинэчилсэн найруулгаар шатлалын хувьд доошилж тагнуулын

байгууллагын дарга аюулгүй байдлын гэрчилгээ олгох журмыг батлах зохицуулалттай болжээ.

Тагнуулын байгууллага нь аюулгүй байдлын гэрчилгээ олгох, тус гэрчилгээг олгох журмыг батлах, хяналт тавих зэрэг зохицуулах, шалгах, шийдвэр гаргах гэсэн 3 томоохон чиг үүргийг хэрэгжүүлэхээр байгаа тул эрх мэдлийн тэнцвэр хангаж буй эсэхийг анхаарах шаардлагатай. Учир нь гэрчилгээ олгох, татгалзах, түдгэлзүүлэх шийдвэрт гомдол гаргавал хэрхэх вэ гэдэг нарийн зохицуулалт байхгүй байна. Иймд тагнуулын байгууллага хэм хэмжээний акт батлах нь хэр оновчтой вэ гэдгийг бусад улсын туршлагаас судалъя.

ХБНГУ-ын туршлагаас харвал, Төрийн нууц материалын аюулгүй байдлын журам¹³-ын 25 дугаар хэсэгт гэрээний үндсэн дээр бусад этгээдэд төрийн нууц мэдээлэл өгөх зохицуулалтыг тусгасан байна. Тус журамд зааснаар төрийн нууц мэдээллийг хамгаалалтын түвшнээс нь хамааран дараах байдлаар ангилсан байна. Үүнд:

1. STRENG GEHEIM (Онц нууц мэдээлэл) - зөвшөөрөлгүйгээр задруулсан тохиолдолд Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс эсхүл түүний аль нэг муж улсын оршин тогтнол, амин чухал ашиг сонирхолд аюул учруулж болзошгүй бол;
2. GEHEIM (Нууц мэдээлэл) - зөвшөөрөлгүй этгээдэд задруулсан тохиолдолд Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс эсхүл түүний аль нэг муж улсын аюулгүй байдалд аюул учруулах, эсхүл түүний ашиг сонирхолд ноцтой хохирол учруулж болзошгүй бол;
3. VS-VERTRAULICH (хязгаарлагдмал нууц мэдээлэл) - зөвшөөрөлгүй этгээдэд задруулсан тохиолдолд Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс эсхүл түүний аль нэг муж улсын ашиг сонирхолд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй бол;
4. VS-NUR FÜR DEN DIENSTGEBRAUCH (зөвхөн албан хэрэгцээнд зориулсан нууц мэдээлэл) - зөвшөөрөлгүйгээр задруулсан тохиолдолд Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс эсхүл түүний аль нэг муж улсын ашиг сонирхолд хохирол учруулж болзошгүй бол.

Төрийн нууц материалын аюулгүй байдлын журмын 25 дугаар хэсэгт зааснаар иргэн, хуулийн этгээд нь гэрээний үндсэн дээр “хязгаарлагдмал нууц мэдээлэл” болон түүнээс дээш зэрэглэлтэй мэдээллийг авахын тулд *байгууллагад нууц мэдээлэлтэй ажиллах аюулгүй байдлын зөвшөөрөл* (Facility Security Clearance – FSC)-ийг Холбооны Эдийн засаг, Уур амьсгалын хамгааллын яамнаас авах ёстой. Харин “зөвхөн албан хэрэгцээнд зориулсан нууц мэдээлэл”-ийг авахад тус журмын Хавсралт V (VS-NfD Мэдээллийн хуудас)-ыг мөрдөнө гэжээ.

Үүнээс харвал, гэрээний үндсэн дээр төрийн нууц мэдээллийг иргэн, хуулийн этгээд шилжүүлэн авахад тодорхой зөвшөөрөл авах шаардлагатай бөгөөд, зөвшөөрөл олгох чиг үүргийг мэргэжлийн байгууллага хэрэгжүүлдэг боловч үндсэн шалгуур, журам нь хууль эсхүл Засгийн газрын захиргааны хэм хэмжээний актаар тогтоосон байна.

¹³ ХБНГУ: Төрийн нууц материалын аюулгүй байдлын журам, Allgemeine Verwaltungsvorschrift zum materiellen Geheimenschutz (Verschlussachenanweisung - VSA), 2023,03.13, §25 Төрийн бус байгууллагад мэдээлэл өгөх, https://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvwvbund_13032023_SII554001405.htm

Иймд аюулгүй байдлын гэрчилгээ олгох журмыг гүйцэтгэх байгууллага буюу тагнуулын байгууллага батлах бус, эрх мэдлийн хувьд дээд түвшний буюу Засгийн газар батлах шаардлагатай байна. Түүнчлэн гэрчилгээ олгох, олгохоос татгалзах шийдвэрт холбогдох гомдол гаргах, хянан шийдвэрлэх механизмыг нарийвчлан тусгах нь эрх зүйн тодорхой байдал, институцийн тэнцвэр, хүний болон хуулийн этгээдийн эрхийн баталгааг хангах үүднээс илүү оновчтой зохицуулалт болно.

3.2. “ПРАКТИКТ ХЭРЭГЖИХ БОЛОМЖ” ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТЭЭР ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ

“Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд тухайн хууль тогтоомжийн төслийн зохицуулалт нь тодорхой тохиолдолд үйлчлэх, бодит байдал дээр хэрэгжих эсэхийг үнэлнэ. Энэхүү хүрээнд хуулийн төслийн мэдээллийг нууцлах болон ил болгохтой холбоотой хуулийн төслийн 4 дүгээр бүлэгт заасан зохицуулалтаас 14 дүгээр зүйлийн 14.4 дэх хэсэг, 18 дугаар зүйл болон тус хуулийн төслийн 38 дугаар зүйлд заасан төрийн нууцын тухай хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлагын талаарх зохицуулалтыг энэхүү шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэллээ.

Мэдээллийг нууцлах болон ил болгохтой холбоотой зохицуулалт практикт хэрэгжих боломжтой эсэхэд хийсэн дүн шинжилгээ

Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль болон Төрийн нууцын тухай хуулийн төсөлд мэдээллийг нууцлах болон ил болгохтой холбоотой зохицуулалтыг дараах байдлаар тусгажээ.

Хүснэгт 10. Мэдээллийг нууцлах болон ил болгох тухай зохицуулалтын харьцуулалт

<i>Мэдээллийг нууцлах болон ил болгох тухай зохицуулалт</i>	
Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль (2016)	Төрийн нууцын тухай /Шинэчилсэн найруулга/ хуулийн төсөл (2026)
15 дугаар зүйл.Мэдээллийг нууцлах 15.1.Мэдээллийг нууцлах арга хэмжээг тэдгээрийг төрийн <u>болон албаны</u> нууцад хамааруулах тухай хууль хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс эхлэн холбогдох байгууллага, албан тушаалтан авч хэрэгжүүлнэ. 15.2.Мэдээллийг энэ хуульд заасан нууцын зэрэглэл болон бусад тэмдэглэгээг тавьж бэхжүүлэх замаар нууцална. 15.3.Объект, тодорхой үйл ажиллагааг нууцлахдаа тэдгээрийг халхлах арга хэмжээг Засгийн газрын баталсан журмын дагуу хэрэгжүүлнэ. 15.4.Байгууллага, албан тушаалтны боловсруулсан, эсхүл хүлээн авсан мэдээлэл нь энэ хуулийн 13.2, 14.1-д заасан жагсаалтад ороогүй боловч нууцлах шаардлагатай тохиолдолд тухайн байгууллага, албан тушаалтан нууцлах арга хэмжээ авч, нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалтад оруулах саналаа нэн даруй удирдлагадаа танилцуулна. <u>15.5.Энэ зүйлийн 15.4-т заасан саналыг хүлээн авсан албан тушаалтан тухайн мэдээлэлд шинжилгээ хийж, жагсаалтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, эсхүл нууцлахаас татгалзах эсэхийг Засгийн</u>	14 дүгээр зүйл.Мэдээллийг нууцлах 14.1.Мэдээллийг нууцлах арга хэмжээг тэдгээрийг төрийн нууцад хамааруулах тухай хууль хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс эхлэн холбогдох байгууллага, албан тушаалтан авч хэрэгжүүлнэ. 14.2.Мэдээллийг энэ хуульд заасан нууцын зэрэглэл болон бусад тэмдэглэгээг тавьж бэхжүүлэх замаар нууцална. 14.3.Объект, тодорхой үйл ажиллагааг нууцлахдаа тэдгээрийг халхлах арга хэмжээг Засгийн газрын баталсан журмын дагуу хэрэгжүүлнэ. 14.4.Байгууллага, албан тушаалтны боловсруулсан, эсхүл хүлээн авсан мэдээлэл нь энэ хуулийн 13.2-т заасан жагсаалтад ороогүй боловч энэ хуулийн 15 дугаар зүйл заасан шалгуурт нийцэж байгаа тохиолдолд төрийн нууцад хамруулах саналаа нэн даруй тагнуулын байгууллагад хүргүүлнэ.

17.2.Мэдээллийг нууцлах хугацаа нь түүнд нууцын зэрэглэлийн дардас, бусад тэмдэглэгээ тавьж бэхжүүлсэн өдрөөс эхлэн тооцогдоно. 17.3.Төрийн нууцын зэрэглэлийг өөрчилсөн тохиолдолд тухайн өөрчилсөн зэрэглэлийн хугацаагаар тооцно. 17.4.Тагнуул, сөрөх тагнуул, гүйцэтгэх ажил явуулах эрх бүхий байгууллагын нууц гүйцэтгэх ажилтан, эдгээр байгууллагатай нууцаар хамтран ажиллаж байсан болон нууцаар хамтран ажиллаж байгаа хүн, Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийн дагуу хамгаалалтад авсан хүний талаар нууцалбал зохих мэдээллийг байнга нууцална. 17.5.Төрийн болон албаны нууцад хамаарах мэдээлэлд хугацаа тогтоох боломжгүй бөгөөд тодорхой үйлдэл хийснээр, эсхүл үйл явдал болсноор ил болох бол тухайн нөхцөлийн дагуу нууцлах хугацааг тооцно. 17.6.Төрийн болон албаны нууцад хамаарах мэдээллийг үндэсний аюулгүй байдал, үндэсний ашиг сонирхлын үүднээс цаашид үргэлжлүүлэн нууцлах шаардлагатай тохиолдолд тухайн нууцыг хариуцсан байгууллага, албан тушаалтан нь тагнуулын байгууллагын саналыг үндэслэн энэ зүйлийн 17.1-д заасан хугацаагаар нууцална. 17.7.Төрийн болон албаны нууцад хамаарах мэдээллийн нууцлах хугацаа дууссан боловч тухайн мэдээллийг ил болгох эсэхийг шийдвэрлэх хүртэл мэдээллийг нууцална. 17.8.Монгол Улсын олон улсын гэрээнд өөрөөр заагаагүй бол гадаад улс, олон улсын байгууллагын нууц мэдээлэлд энэ хуульд заасан хугацааг мөрдөнө.	нууцын зэрэглэлийн дардас, бусад тэмдэглэгээ тавьж бэхжүүлсэн өдрөөс эхлэн тооцогдоно. 16.3.Төрийн нууцын зэрэглэлийг өөрчилсөн тохиолдолд тухайн өөрчилсөн зэрэглэлийн хугацаагаар тооцно. 16.4.Тагнуул, сөрөх тагнуул, гүйцэтгэх ажил явуулах эрх бүхий байгууллагын нууц гүйцэтгэх ажилтан, эдгээр байгууллагатай нууцаар хамтран ажиллаж байсан болон нууцаар хамтран ажиллаж байгаа хүн, Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийн дагуу хамгаалалтад авсан хүний талаар нууцалбал зохих мэдээллийг байнга нууцална. 16.5.Төрийн нууцад хамаарах мэдээлэлд хугацаа тогтоох боломжгүй бөгөөд тодорхой үйлдэл хийснээр, эсхүл үйл явдал болсноор ил болох бол тухайн нөхцөлийн дагуу нууцлах хугацааг тооцно. 16.6.Төрийн нууцад хамаарах мэдээллийг үндэсний аюулгүй байдал, үндэсний ашиг сонирхлын үүднээс цаашид үргэлжлүүлэн нууцлах шаардлагатай тохиолдолд тухайн нууцыг хариуцсан байгууллага, албан тушаалтан нь тагнуулын байгууллагын саналыг үндэслэн энэ хуулийн 16.1-д заасан хугацаагаар нууцална. 16.7.Монгол Улсын олон улсын гэрээнд өөрөөр заагаагүй бол гадаад улс, олон улсын байгууллагын нууц мэдээлэлд энэ хуульд заасан хугацааг мөрдөнө.
18 дугаар зүйл.Төрийн болон албаны нууц тээгчид тавигдах тэмдэглэгээ 18.1.Мэдээллийг нууцлах арга хэмжээг зохих баримт бичиг, бусад нууц тээгчид дараахь тэмдэглэгээ тавьж бэхжүүлэх замаар хэрэгжүүлнэ: 18.1.1.нууцын зэрэглэл; 18.1.2.бүртгэлийн дугаар; 18.1.3.мэдээллийг нууцалсан огноо, нууцлах хугацаа; 18.1.4.мэдээллийг нууцалсан албан тушаалтны албан тушаал, эцэг /эх/-ийн нэр, нэр, гарын үсэг. 18.2.Нууцын зэрэглэлийн дардсыг баримт бичигт хуудас бүрийн баруун дээд өнцөгт дарж тэмдэглэх ба хуудас бүр дугаарлагдсан байна. Хэрэв баримт бичиг хэд хэдэн хувиас бүрдсэн бол хувь тус бүрийн эхний хуудсанд өөрийн	17 дугаар зүйл.Төрийн нууц тээгчид тавигдах тэмдэглэгээ 17.1.Мэдээллийг нууцлах арга хэмжээг зохих баримт бичиг, бусад нууц тээгчид дараах тэмдэглэгээ тавьж бэхжүүлэх замаар хэрэгжүүлнэ: 17.1.1.нууцын зэрэглэл; 17.1.2.бүртгэлийн дугаар; 17.1.3.мэдээллийг нууцалсан огноо, нууцлах хугацаа; 17.1.4.мэдээллийг нууцалсан албан тушаалтны албан тушаал, эцэг /эх/-ийн нэр, нэр, гарын үсэг. 17.2.Нууцын зэрэглэлийн дардсыг баримт бичигт хуудас бүрийн баруун дээд өнцөгт дарж тэмдэглэх ба хуудас бүр дугаарлагдсан байна. Хэрэв баримт бичиг хэд хэдэн хувиас бүрдсэн бол хувь тус бүрийн эхний хуудсанд өөрийн

дугаарыг баримт бичгийн нийт хуудасны тооны хамт заасан байна. 18.3.Энэ хуулийн 17.1-д заасан өөр өөр нууцын зэрэглэлтэй мэдээллийг агуулсан баримт бичиг, бусад зүйлд хамгийн өндөр нууцын зэрэглэлээр нийтэд нь тэмдэглэгээ хийнэ. 18.4.Төрийн болон албаны нууц тээгчид нууцын зэрэглэлийн дардсыг тавих боломжгүй тохиолдолд түүний дагалдах баримт бичигт, биет зүйлд түүний гадна талд нууцын зэрэглэлийн дардссыг тавьж бэхжүүлнэ. 18.5.Нууцын зэрэглэлийн дардсыг төрийн болон албаны нууцад хамаарахгүй мэдээлэл тээгчид хэрэглэхийг хориглоно.	дугаарыг баримт бичгийн нийт хуудасны тооны хамт заасан байна. 17.3.Энэ хуулийн 15.1-д заасан өөр өөр нууцын зэрэглэлтэй мэдээллийг агуулсан баримт бичиг, бусад зүйлд хамгийн өндөр нууцын зэрэглэлээр нийтэд нь тэмдэглэгээ хийнэ. 17.4.Төрийн нууц тээгчид нууцын зэрэглэлийн дардсыг тавих боломжгүй тохиолдолд түүний дагалдах баримт бичигт, биет зүйлд түүний гадна талд нууцын зэрэглэлийн дардссыг тавьж бэхжүүлнэ. 17.5.Нууцын зэрэглэлийн дардсыг төрийн нууцад хамаарахгүй мэдээлэл тээгчид хэрэглэхийг хориглоно.
19 дүгээр зүйл.Төрийн болон албаны нууцыг ил болгох үндэслэл, журам 19.1.Төрийн болон албаны нууцыг дараахь үндэслэлээр ил болгоно: 19.1.1.нууцлах хугацаа дуусгавар болсон; 19.1.2.нөхцөл байдал өөрчлөгдсөний улмаас төрийн болон албаны нууцад хамааруулсан тодорхой мэдээллийг цаашид нууцлах шаардлагагүй болсон; <u>19.1.3.тухайн мэдээллийг төрийн болон албаны нууцад хамаарахгүй болгосон хууль батлагдаж хүчин төгөлдөр болсон;</u> <u>19.1.4.мэдээллийг үндэслэлгүйгээр нууцалсан нь тогтоогдсон.</u> <u>19.2.Төрийн болон албаны нууцыг энэ зүйлийн 19.6-д заасан журмын дагуу ил болгоно.</u> 19.3.Төрийн болон албаны нууцад хамаарах мэдээллийг энэ зүйлийн 19.1.2-т заасан үндэслэлээр нууцлах хугацаа дуусахаас өмнө ил болгох эсэхийг тагнуулын байгууллагын саналыг үндэслэн Засгийн газар шийдвэрлэнэ. <u>19.4.Энэ хуульд заасны дагуу мэдээллийг нууцлах хугацааг сунгаагүй бол тогтоосон хугацаа дуусмагц мэдээллийг нууцалсан, эсхүл хариуцсан төрийн байгууллага, албан тушаалтан зохих журмын дагуу ил болгоно.</u> <u>19.5.Энэ хуульд заасны дагуу ил болсон түүх, эрдэм шинжилгээ, судалгаа, практикийн болон лавлагааны ач холбогдолгүй мэдээлэл тээгчийг зохих журмын дагуу устгана.</u> <u>19.6.Төрийн болон албаны нууцыг ил болгох журмыг Засгийн газар батална.</u>	18 дугаар зүйл.Төрийн нууцыг ил болгох үндэслэл, журам 18.1.Төрийн нууцыг дараах үндэслэлээр ил болгоно: 18.1.1.төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хуульд өөрчлөлт орсон; 18.1.2.нөхцөл байдал өөрчлөгдсөний улмаас төрийн нууцад хамааруулсан тодорхой мэдээллийг цаашид нууцлах шаардлагагүй болсон; 18.1.3.нууцлах хугацаа дуусгавар болсон; 18.2. Энэ зүйлийн 18.1.2-т заасан үндэслэлээр тагнуулын байгууллага төрийн нууцад нууц баримт бичиг, бусад тээгчийг ил болгох саналаа тухайн мэдээлэлд хийсэн дүн шинжилгээ, үндэслэл бүхий дүгнэлтийн хамт Засгийн газарт хүргүүлнэ. 18.3.Энэ зүйлийн 18.1.2-т заасан тагнуулын байгууллагын санал, дүгнэлтийг үндэслэн тухайн мэдээллийг ил болгох эсэхийг Засгийн газрын өргөн мэдүүлснээр Улсын Их Хурал шийдвэрлэнэ. 18.4.Энэ хуулийн 18.1.3-т заасан үндэслэлээр төрийн байгууллага, албан тушаалтан, мөн хуулийн 16.5-д зааснаас бусад нууц баримт бичиг, бусад тээгчийг ил болгох, эсхүл нууцлах хугацааг сунгах эсэхийг дараах журмын дагуу зохион байгуулна: 18.4.1.тухайн мэдээллийг нууцлах хугацаа дуусахаас 3-аас доошгүй сарын өмнө ажлын хэсэг байгуулан шинжилгээ хийлгэж, үндэслэл бүхий дүгнэлт гаргуулан тагнуулын байгууллагын саналыг авна; 18.4.2.мэдээллийг ил болгох талаар тагнуулын байгууллагын саналыг авсны дараа ажлын хэсэг төрийн нууцыг ил болгосон тухай нотолгоо

	бичиг, тухайн байгууллагын даргаар батлуулснаар төрийн хамгаалалтаас гарсанд тооцно; 18.4.3.төрийн хамгаалалтаас гарсан нууц баримт бичиг, бусад тээгчид “ил болсон” гэсэн тэмдэглэгээг тавьж, бүртгэлд тэмдэглэнэ. Тухайн баримт бичгийг цаашид шилжүүлэх, хадгалах, нийтэд ашиглуулах асуудлыг албан хэрэг хөтлөлт болон архивын журам, зааврын дагуу шийдвэрлэнэ; 18.4.4.нууц баримт бичиг, бусад тээгчийг нууцлах хугацааг сунгасан тохиолдолд “хугацааг сунгав” гэсэн тэмдэглэгээг тавьж, бүртгэлд тэмдэглэнэ. 18.5.Төрийн архивын хаалттай сан хөмрөгт хадгалагдаж байгаа нууц баримт бичиг, бусад нууц тээгчийг боловсруулсан буюу бүтээсэн байгууллагын эрх олгосноор, тухайн байгууллага, түүний эрх залгамжлагч байхгүй тохиолдолд төрийн архивын байгууллага өөрөө нууцыг ил болгох, хугацааг сунгах асуудлыг энэ хуулийн 18.4-т заасны дагуу шийдвэрлэнэ.
--	---

Дээрх хүснэгтээс харвал, Төрийн нууцын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлд мэдээллийг нууцлах болон ил болгох тухай зохицуулалтад дараах зарчмын шинжтэй өөрчлөлт орсон байна. Үүнд:

- Байгууллага, албан тушаалтны боловсруулсан, эсхүл хүлээн авсан мэдээлэл нь төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалтад ороогүй боловч нууцлах шаардлагатай тохиолдолд тухайн байгууллага, албан тушаалтан нууцлах арга хэмжээ авч, нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалтад оруулах саналаа *удирдлагадаа танилцуулдаг* байсан бол шинэчилсэн найруулгаар *тагнуулын байгууллагад нэн даруй хүргүүлнэ*;
- Дээрх заалттай холбогдуулан төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалтад оруулах саналыг хүлээн авсан албан тушаалтанд холбогдох заалтыг хассан;
- “Нууц” зэрэглэлд хамаарах мэдээллийн тодорхойлолт өөрчлөгдсөн;
- Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хуульд өөрчлөлт орсон гэх үндэслэлээр төрийн нууцыг ил болгох тухай зохицуулалт нэмсэн;
- Төрийн нууц мэдээлэл нь төрийн нууцад хамаарахгүй болгосон хууль хүчин төгөлдөр болсон, эсвэл мэдээллийг үндэслэлгүйгээр нууцалсан нь тогтоогдсон тохиолдолд төрийн нууцыг ил болгох үндэслэл болдог байсныг хассан;
- Нөхцөл байдал өөрчлөгдсөний улмаас нууцад хамааруулсан тодорхой мэдээллийг цаашид нууцлах шаардлагагүй болсон тохиолдолд Төрийн болон албаны нууцыг ил болгох тухай Засгийн газрын баталсан журмын дагуу ил болгодог байсан бол одоо Засгийн газрын өргөн мэдүүлснээр Улсын Их Хурал шийдвэрлэнэ;

Иймд дээрх шинээр нэмэгдсэн зохицуулалтын зорилгод хүрэх байдал шалгуур үзүүлэлтийг авч үзье.

- **Байгууллага, албан тушаалтны боловсруулсан, эсхүл хүлээн авсан мэдээлэл нь төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалтад ороогүй боловч нууцлах шаардлагатай тохиолдолд саналаа тагнуулын байгууллагад хүргүүлэх зохицуулалтын тухайд**

14.4. Байгууллага, албан тушаалтны боловсруулсан, эсхүл хүлээн авсан мэдээлэл нь энэ хуулийн 13.2-т заасан жагсаалтад ороогүй боловч энэ хуулийн 15 дугаар зүйл заасан шалгуурт нийцэж байгаа тохиолдолд төрийн нууцад хамруулах саналаа нэн даруй тагнуулын байгууллагад хүргүүлнэ.

Одоо хэрэгжиж буй ТБАНТХ-ийн 15 дугаар зүйлийн 15.4-т зааснаар байгууллага, албан тушаалтны боловсруулсан, эсхүл хүлээн авсан мэдээлэл нь Засгийн газрын тогтоолоор баталсан төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалтад ороогүй боловч нууцлах шаардлагатай тохиолдолд тухайн байгууллага, албан тушаалтан нууцлах арга хэмжээ авч, нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалтад оруулах саналаа нэн даруй удирдлагадаа танилцуулж шийдвэрлүүлэх боломжтой. Тус саналыг хүлээн авсан албан тушаалтан тухайн мэдээлэлд шинжилгээ хийж, жагсаалтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, эсхүл нууцлахаас татгалзах эсэхийг Засгийн газрын баталсан журмын дагуу шийдвэрлэх зохицуулалттай байсан.

Шинэчилсэн найруулгын төсөлд дээрх зохицуулалтыг хасаж, байгууллага, албан тушаалтны боловсруулсан, эсхүл хүлээн авсан мэдээлэл нь төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалтад ороогүй боловч нууцлах шаардлагатай тохиолдолд саналаа нэн даруй тагнуулын байгууллагад хүргүүлэх зохицуулалттай болгон өөрчилсөн байна.

Төрийн болон албаны нууцын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын судалгааны үр дүнд нууцлах шаардлагатай гэж үзсэн мэдээллийг жагсаалтад оруулах саналыг хүлээн авсан удирдлага ямар шалгуур, үндэслэлийг харгалзаж шийдвэрлэх нь тодорхой тусгагдаагүй, үүнээс үүдэн Засгийн газраас баталсан "Монгол Улсын төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалт" нь давхцал ихтэйгээс гадна, логик уялдаагүй, төрийн нууцын тухай ойлголт тодорхой бус болсон, дэлхийн улс орнуудын жишгийг үзвэл, төрийн нууцын тухай хуулиараа төрийн нууцтай холбогдох санал, дүгнэлт гаргах чиг үүргийг тагнуулын байгууллагад олгох тохиолдол цөөнгүй байна¹⁴ гэжээ.

Тагнуулын байгууллага нь төрийн нууцад холбогдох мэдээллийг хадгалах, хамгаалах, хяналт хэрэгжүүлэх, санал, зөвлөмж өгөх, нууцлах шаардлагатай мэдээллийг шалгуурын дагуу хянаж жагсаалтад оруулах зэргээр хяналтыг бүрэн хэрэгжүүлэх, төрийн нууцын мэдээллийг хамгаалах, байгууллага, албан тушаалтны хууль бус үйл ажиллагааг илрүүлэхэд ач холбогдолтой байгууллага юм. Иймд байгууллага, албан тушаалтны боловсруулсан, эсхүл хүлээн авсан мэдээлэл нь төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн

¹⁴ Төрийн болон албаны нууцын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ, ХЗҮХ, 2023.

жагсаалтад ороогүй боловч нууцлах шаардлагатай тохиолдолд тухайн байгууллага, албан тушаалтан нууцлах арга хэмжээ авч, нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалтад оруулах саналаа тагнуулын байгууллагад хүргүүлэх зохицуулалт нь мэдээллийг хуульд заасан үндэслэлийн дагуу төрийн нууцад хамруулах, үндэслэлтэй, цаг үеэ олсон байх зарчим, хуулийн зорилгод нийцэж байна.

- **Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хуульд өөрчлөлт орсон гэх үндэслэлээр төрийн нууцыг ил болгох, нөхцөл байдал өөрчлөгдсөний улмаас нууцад хамааруулсан тодорхой мэдээллийг цаашид нууцлах шаардлагагүй болсон тохиолдолд Улсын Их Хурал шийдвэрлэх зохицуулалтын тухайд**

18 дугаар зүйл. Төрийн нууцыг ил болгох үндэслэл, журам

18.1. Төрийн нууцыг дараах үндэслэлээр ил болгоно:

18.1.1. төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хуульд өөрчлөлт орсон;

18.2. Энэ зүйлийн 18.1.2-т заасан үндэслэлээр тагнуулын байгууллага төрийн нууцад нууц баримт бичиг, бусад тээгчийг ил болгох саналаа тухайн мэдээлэлд хийсэн дүн шинжилгээ, үндэслэл бүхий дүгнэлтийн хамт Засгийн газарт хүргүүлнэ.

18.3. Энэ зүйлийн 18.1.2-т заасан тагнуулын байгууллагын санал, дүгнэлтийг үндэслэн тухайн мэдээллийг ил болгох эсэхийг Засгийн газрын өргөн мэдүүлснээр Улсын Их Хурал шийдвэрлэнэ.

ТБАНТХ-д төрийн нууц мэдээллийг зөвхөн нөхцөл байдал өөрчлөгдсөний улмаас цаашид нууцлах шаардлагагүй болсон, эсхүл нууцлах хугацаа дуусгавар болсон тохиолдолд ил болгох зохицуулалттай байсан. Шинэчилсэн найруулгын төслөөр “Төрийн нууцын жагсаалт батлах” тухай хуульд өөрчлөлт орсноор төрийн нууцыг ил болгох үндэслэл болох зохицуулалт шинээр нэмэгдсэн. Үүнээс харвал, төрийн нууцын жагсаалтыг Засгийн газрын баталсан журмаар зохицуулах системийг халж хуулиар зохицуулах хандлагыг баримтлах төлөвтэй байна.

Засгийн газрын 2017 оны 247 дугаар тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Монгол улсын төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалт”-д 9 жилийн хугацаанд (2017-2025) дараах байдлаар 8 удаа нэмэлт, өөрчлөлт орсон байна. Үүнд:

1. Засгийн газрын 2024.10.02-ны 113 дугаар тогтоолоор 2 заалт нэмсэн.
2. Засгийн газрын 2024.06.06-ны 262 дугаар тогтоолоор 2 заалт нэмсэн.
3. Засгийн газрын 2023.03.07-ны 87 дугаар тогтоолоор 1 заалт хассан, 1 заалтыг хүчингүй болгосонд тооцсон, 2 заалтад өөрчлөлт оруулсан.
4. Засгийн газрын 2022.08.10-ны 299 дүгээр тогтоолоор 2 заалт нэмсэн.
5. Засгийн газрын 2021.09.22-ны 294 дүгээр тогтоолоор 1 заалтад өөрчлөлт оруулсан.
6. Засгийн газрын 2020.08.12-ны 48 дугаар тогтоолоор 1 заалт нэмсэн.
7. Засгийн газрын 2020.06.12-ны 220 дугаар тогтоолоор 4 заалт нэмсэн.
8. Засгийн газрын 2019.05.17-ны 196 дугаар тогтоолоор 3 заалт нэмсэн.

Төрийн болон албаны нууцын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын судалгааны үр дүнд практик дээр, хуульд заагаагүй журмаар гэрээ, хэлэлцээрийг Засгийн газраас нууцлах явдал цөөнгүй байгааг анхаарах нь зүйтэй талаар дурджээ. Засгийн газрын 2017 оны 257 дугаар тогтоолын хавсралтаар баталсан “Монгол Улсын төрийн нууцад хамаарах

мэдээллийн жагсаалт"-д хуульд заагаагүй, хуульд заасан төрийн нууц мэдээллийн хүрээнд хамаарахгүй хэд хэдэн мэдээлэл багтсан бөгөөд үүнийг улсын хэмжээнд нэг мөр тогтоох нь давхардал, хийдэл үүсгэхгүй байх ач холбогдолтой гэсний үндсэнд төрийн нууцын жагсаалтыг журмаар бус, хуулиар зохицуулах, ил болгох эсэхийг Улсын Их Хурал шийдвэрлэдэг болох хэрэгцээ, шаардлага үүссэн байна.

Түүнчлэн төрийн нууцыг ил болгох асуудлын хүрээнд цаг үеэ олсон байх зарчмыг үндэслэж, нөхцөл байдал өөрчлөгдсөний улмаас төрийн болон албаны нууцад хамааруулсан тодорхой мэдээллийг цаашид нууцлах шаардлагагүй болсон тохиолдолд уг мэдээллийг ил болгох боломжтой. Практикт энэ заалт төдийлэн хангалттай хэрэгжихгүй байгааг ТБАНТХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаврын судалгаанд дурджээ. Тухайлбал, 2017 оны 247 дугаар тогтоолын хавсралтаар батлагдсан "Монгол Улсын төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалт"-д 2019-2024 оны хооронд 14 мэдээллийг нэмж, 3 мэдээлэлд өөрчлөлт оруулж, 1 мэдээлэл хасаж, 1 заалтыг хүчингүй болгосонд тооцсон.

Төрийн нууцад хамаарах мэдээллийг жагсаалтыг хуулиар зохицуулж, тус хуульд өөрчлөлт орсноор буюу нууцлах шаардлагагүй болсон мэдээллийг Улсын Их Хурлын шийдвэрийн дагуу нийтэд ил болгосноор цаг үеэ олсон байх зарчмыг хангах тул тус зохицуулалт нь практикт хэрэгжих боломжтой бөгөөд зорилгод нийцсэн байна.

Хүснэгт 11. ТБАНТХ болон хуулийн төсөлд заасан хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлагатай холбоотой зохицуулалт

ТБАНТХ	Төрийн нууцын тухай хуулийн төсөл
39 дүгээр зүйл. Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага 39.1. Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль тогтоомж зөрчсөн этгээдэд холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу эрүүгийн, зөрчлийн болон сахилгын хариуцлага хүлээлгэнэ. 39.2. Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль тогтоомж зөрчсөн албан тушаалтны үйлдэлд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол тагнуулын байгууллагаас дараахь хариуцлага хүлээлгүүлэхээр харьяалах дээд шатны байгууллага, албан тушаалтанд санал тавьж шийдвэрлүүлнэ: 39.2.1. энэ хуулийн 6.2, 6.3, 15.1 дэх хэсэг, 27, 28 дугаар зүйлд заасан үүргээ биелүүлээгүй албан тушаалтны албан тушаалын цалингийн хэмжээг гурван сар хүртэл хугацаагаар 20 хүртэл хувиар бууруулах; 39.2.2. энэ хуулийн 6.2, 6.3, 15.1 дэх хэсэг, 27, 28 дугаар зүйлд заасан үүргээ удаа дараа биелүүлээгүй, мөн 38.4-т заасан үүргээ биелүүлээгүй албан тушаалтныг албан тушаал бууруулах, албан тушаалаас нь огцруулах, төрийн албанаас халах. 39.3. Харьяалах дээд шатны байгууллага, албан тушаалтан нь холбогдох албан тушаалтандаа энэ хуулийн 39.2-т заасан хариуцлага хүлээлгэж, энэ талаар 14 хоногийн дотор тагнуулын байгууллагад хариу мэдэгдэнэ. 39.4. Энэ хуулийн 39.2-т заасныг биелүүлээгүй, эсхүл биелүүлэхээс үндэслэлгүйгээр татгалзсан бол тухайн албан тушаалтанд хариуцлага хүлээлгэх саналыг тагнуулын байгууллагаас түүнийг томилох, чөлөөлөх эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд тавьж шийдвэрлүүлнэ. 39.5. Тагнуулын байгууллагаас энэ хуульд заасан бүрэн эрхийнхээ хүрээнд гаргасан шаардлага, шийдвэрийг хүлээн авсан байгууллага, албан тушаалтан, иргэн түүний дагуу холбогдох арга хэмжээг авч, хариу мэдэгдэх үүрэгтэй. 39.6. Энэ хуулийн 39.5-д заасныг зөрчсөн хүн, хуулийн этгээдэд Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ. 39.7. Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль зөрчигчид торгох шийтгэл оногдуулсан нь тухайн зөрчлийг арилгах, зөрчлийн улмаас бусдад учруулсан хохирлыг нөхөн төлөх хариуцлагаас чөлөөлөх үндэслэл болохгүй.	38 дугаар зүйл. Төрийн нууцын тухай хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага 38.1. Төрийн нууцын тухай хууль тогтоомж зөрчсөн этгээдэд холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу эрүүгийн, зөрчлийн болон сахилгын хариуцлага хүлээлгэнэ. 38.2. Төрийн нууцын тухай хууль тогтоомж зөрчсөн албан тушаалтны үйлдэлд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол тагнуулын байгууллагаас дараахь хариуцлага хүлээлгүүлэхээр харьяалах дээд шатны байгууллага, албан тушаалтанд санал тавьж шийдвэрлүүлнэ: 38.2.1. энэ хуулийн 6.2, 6.3, 14.1 дэх хэсэг, 26, 27 дугаар зүйлд заасан үүргээ биелүүлээгүй албан тушаалтны албан тушаалын цалингийн хэмжээг гурван сар хүртэл хугацаагаар 20 хүртэл хувиар бууруулах; 38.2.2. энэ хуулийн 6.2, 6.3, 14.1 дэх хэсэг, 26, 27 дугаар зүйлд заасан үүргээ удаа дараа биелүүлээгүй, мөн 37.4-т заасан үүргээ биелүүлээгүй албан тушаалтныг албан тушаал бууруулах, албан тушаалаас нь огцруулах, төрийн албанаас халах. 38.3. Харьяалах дээд шатны байгууллага, албан тушаалтан нь холбогдох албан тушаалтандаа энэ хуулийн 38.2-т заасан хариуцлага хүлээлгэж, энэ талаар 14 хоногийн дотор тагнуулын байгууллагад хариу мэдэгдэнэ. 38.4. Энэ хуулийн 38.2-т заасныг биелүүлээгүй, эсхүл биелүүлэхээс үндэслэлгүйгээр татгалзсан бол тухайн албан тушаалтанд хариуцлага хүлээлгэх саналыг тагнуулын байгууллагаас түүнийг томилох, чөлөөлөх эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд тавьж шийдвэрлүүлнэ. 38.5. Тагнуулын байгууллагаас энэ хуульд заасан бүрэн эрхийнхээ хүрээнд гаргасан шаардлага, шийдвэрийг хүлээн авсан байгууллага, албан тушаалтан, иргэн түүний дагуу холбогдох арга хэмжээг авч, хариу мэдэгдэх үүрэгтэй. 38.6. Энэ хуулийн 38.5-д заасныг зөрчсөн хүн, хуулийн этгээдэд Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ. 38.7. Төрийн нууцын тухай хууль зөрчигчид торгох шийтгэл оногдуулсан нь тухайн зөрчлийг арилгах, зөрчлийн улмаас бусдад учруулсан хохирлыг нөхөн төлөх хариуцлагаас чөлөөлөх үндэслэл болохгүй.

Дээрх хүснэгтээс үзвэл, ТБАНТХ-ийн 39 дүгээр зүйлд заасан хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлагын зохицуулалт нь Төрийн нууцын тухай хуулийн төсөлд ижил байдлаар хуульчлагдсан байна. Ийнхүү тус зохицуулалт ижил байдлаар хуульчлагдсан нь тухайн зохицуулалт одоо практикт хэрхэн хэрэгжиж байгаа тэр хэвээр хэрэгжих боломжтой мэт харагдаж байгаа боловч дараах асуудал хөндөгдөж байна. Үүнд: ТБАНТХ-д төрийн нууцад хамаарал мэдээлэл:

- Онц чухал нууц;
- Маш нууц;
- Нууц гэсэн зэрэглэлтэй байхаар хуульчилсан.

Тус хуульд заасны дагуу “нууц”-ын зэрэглэлд хамаарах мэдээлэлд “албаны нууц” хамаардаг байсан. Харин Төрийн нууцын тухай хуулийн төсөлд төрийн нууцад хамаарах мэдээллийг мөн л гурван зэрэглэлтэй байхаар хуульчилсан бөгөөд “онц чухал нууц”, “маш нууц”-ын зэрэглэлд хамаарах мэдээллийг ТБАНТХ-д заасан ижил байдлаар, харин “нууц”-ын зэрэглэлд “Задруулах, үрэгдүүлэх тохиолдолд үндэсний аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаанд хохирол учруулах, эсхүл энэ хуулийн 15.3, 15.4-т заасан мэдээллийг задруулах нөхцөл бий болгох” мэдээллийг хамааруулан тусгажээ.

Хүснэгт 12. ТБАНТХ болон Төрийн нууцын тухай хуулийн төслийн нууцын зэрэглэлтэй холбоотой зохицуулалт

ТБАНТХ	Төрийн нууцын тухай хуулийн төсөл
16.1. Задруулах, үрэгдүүлэх тохиолдолд Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал, ашиг сонирхол, байгууллага, иргэнд учруулах аюул, занал, хохирлын хэмжээнээс хамаарч төрийн <u>болон албаны</u> нууцад хамаарах мэдээлэл дараахь зэрэглэлтэй байна: 16.1.1. онц чухал нууц; 16.1.2. маш нууц; 16.1.3. нууц.	15.1. Задруулах, үрэгдүүлэх тохиолдолд Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал, ашиг сонирхол, байгууллага, иргэнд учруулах аюул, занал, хохирлын хэмжээнээс хамаарч төрийн нууцад хамаарах мэдээлэл дараах зэрэглэлтэй байна: 15.1.1. онц чухал нууц; 15.1.2. маш нууц; 15.1.3. нууц.
16.2. Төрийн нууцад хамаарах мэдээлэл "онц чухал нууц", "маш нууц", албаны нууцад хамаарах мэдээлэл "нууц" зэрэглэлтэй байна.	-
16.3. Төрийн <u>болон албаны</u> нууцад хамаарах мэдээлэлд энэ хуульд зааснаас өөр нууцын зэрэглэл хэрэглэхийг хориглоно.	15.2. Төрийн нууцад хамаарах мэдээлэлд энэ хуульд зааснаас өөр нууцын зэрэглэл хэрэглэхийг хориглоно.
16.4. Задруулах, үрэгдүүлэх тохиолдолд Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдалд аюул, занал учруулах, үндэсний ашиг сонирхолд онц хүнд үр дагавар бий болгох, хүний амь биед аюул учруулах мэдээллийг "онц чухал нууц" зэрэглэлд хамааруулна.	15.3. Задруулах, үрэгдүүлэх тохиолдолд Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдалд аюул, занал учруулах, үндэсний ашиг сонирхолд онц хүнд үр дагавар бий болгох, хүний амь биед аюул учруулах мэдээллийг "онц чухал нууц" зэрэглэлд хамааруулна.
16.5. Задруулах, үрэгдүүлэх тохиолдолд Монгол Улсын үндэсний ашиг сонирхолд хүнд үр дагавар бий болгох, батлан хамгаалах хүчин	15.4. Задруулах, үрэгдүүлэх тохиолдолд Монгол Улсын үндэсний ашиг сонирхолд хүнд үр дагавар бий болгох, батлан хамгаалах

чадлыг сулруулах мэдээллийг "маш нууц" зэрэглэлд хамааруулна.	чадавхыг сулруулах мэдээллийг "маш нууц" зэрэглэлд хамааруулна.
16.6. Задруулах, үрэгдүүлэх тохиолдолд <u>салбарын болон төрийн байгууллага бусад хуулийн этгээдийн ашиг сонирхол</u> , үйл ажиллагаанд хохирол учруулах, эсхүл <u>төрийн нууцад хамаарах</u> мэдээллийг задруулах нөхцөл бий болгох мэдээллийг "нууц" зэрэглэлд хамааруулна.	15.5. Задруулах, үрэгдүүлэх тохиолдолд үндэсний аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаанд хохирол учруулах, эсхүл энэ хуулийн 15.3, 15.4-т заасан мэдээллийг задруулах нөхцөл бий болгох мэдээллийг "нууц" зэрэгт хамааруулна.

ТБАНТХ-аар 1/ төрийн нууц, 2/ албаны нууцтай холбоотой харилцааг зохицуулсан бөгөөд тус хуульд зааснаар "нууц" зэрэглэлд задруулах, үрэгдүүлэх тохиолдолд салбарын болон төрийн байгууллага бусад хуулийн этгээдийн ашиг сонирхол, үйл ажиллагаанд хохирол учруулах, эсхүл төрийн нууцад хамаарах мэдээллийг задруулах нөхцөл бий болгох мэдээлэл хамаардаг.

Харин Төрийн нууцын тухай хуулийн төслөөр "албаны нууц" гэх ойлголтыг хасаж, Төрийн нууцтай холбоотой харилцааг тус хуулийн төслөөр зохицуулахаар боловсруулсан байна. Гэтэл тус хуулийн төслийн 38 дугаар зүйлд заасан "Төрийн нууцын тухай хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага"-ын талаарх зохицуулалт нь төрийн болон албаны нууцын харилцааг зохицуулж байгаа хуультай ижил байгаа нь төрийн нууц, албаны нууцыг ижил түвшинд авч үзэж байгаа мэт харагдаж байна.

Өөрөөр хэлбэл, Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага нь 1-д төрийн нууц, 2-т албан нууцтай холбоотой хуульд заасан зохицуулалтыг зөрчсөн бол хариуцлага хүлээлгэх асуудал хөндөгдөнө. Харин Төрийн нууцын тухай хуулийн төсөлд зөвхөн төрийн нууцтай холбоотой харилцааг зохицуулсан учир түүнд оногдуулах хариуцлагыг хууль тогтоомжид "албаны нууц"-аас ялгаж, хүлээлгэх хариуцлагыг тусгах нь зүйтэй.

Хүснэгт 13. ТБАНТХ болон Төрийн нууцын тухай хуулийн төсөлд заасан сахилгын хариуцлагатай холбоотой зохицуулалт

ТБАНТХ	Төрийн нууцын тухай хуулийн төсөл
39.2.1. энэ хуулийн 6.2, 6.3, 15.1 дэх хэсэг, 27, 28 дугаар зүйлд заасан үүргээ биелүүлээгүй албан тушаалтны албан тушаалын цалингийн хэмжээг гурван сар хүртэл хугацаагаар 20 хүртэл хувиар бууруулах;	38.2.1.энэ хуулийн 6.2, 6.3, 14.1 дэх хэсэг, 26, 27 дугаар зүйлд заасан үүргээ биелүүлээгүй албан тушаалтны албан тушаалын цалингийн хэмжээг гурван сар хүртэл хугацаагаар 20 хүртэл хувиар бууруулах;
6.2.Төрийн болон албаны нууцтай танилцсан Монгол Улсын төрийн байгууллага, засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн удирдлага, бусад хуулийн этгээд /цаашид "төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээд" гэх/, улс төрийн нам, хөдөлгөөн, төрийн бус байгууллага, албан тушаалтан, албан хаагч, Монгол Улсын иргэн, гадаад улсын иргэн,	6.2.Төрийн нууцтай танилцсан Монгол Улсын төрийн байгууллага, засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн удирдлага, бусад хуулийн этгээд /цаашид "төрийн байгууллага, бусад хуулийн этгээд" гэх/, улс төрийн нам, хөдөлгөөн, төрийн бус байгууллага, албан тушаалтан, албан хаагч, Монгол Улсын иргэн, гадаад улсын

харьяалалгүй хүн тэдгээрийг задруулахгүй байх үүрэг хүлээнэ.	иргэн, харьяалалгүй хүн тэдгээрийг задруулахгүй байх үүрэг хүлээнэ.
6.3.Төрийн байгууллага нь төрийн <u>болон албаны</u> нууцын хадгалалт, хамгаалалтын чиглэлээр хэрэгжүүлсэн ажлын талаархи мэдээллийг жил бүрийн 01 дүгээр сард багтаан тагнуулын байгууллагад ирүүлнэ.	6.3.Төрийн байгууллага нь төрийн нууцын хадгалалт, хамгаалалтын чиглэлээр хэрэгжүүлсэн ажлын талаарх мэдээллийг жил бүрийн 01 дүгээр сард багтаан тагнуулын байгууллагад ирүүлнэ.
15.1.Мэдээллийг нууцлах арга хэмжээг тэдгээрийг төрийн <u>болон албаны</u> нууцад хамааруулах тухай хууль хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс эхлэн холбогдох байгууллага, албан тушаалтан авч хэрэгжүүлнэ.	14.1.Мэдээллийг нууцлах арга хэмжээг тэдгээрийг төрийн нууцад хамааруулах тухай хууль хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс эхлэн холбогдох байгууллага, албан тушаалтан авч хэрэгжүүлнэ.
27 дугаар зүйл. Албан тушаалтан, иргэний үүрэг 27.1.Төрийн <u>болон албаны</u> нууцтай танилцах эрх бүхий албан тушаалтан, иргэн дараахь нийтлэг үүрэг хүлээнэ: 27.1.1.төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг хамгаалах хууль тогтоомжийг сахин биелүүлэх; 27.1.2.танилцсан болон ажил үүргээ гүйцэтгэх явцад мэдсэн төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг хамгаалах, ажиллах хугацаанд, ажлаас халагдсан, чөлөөлөгдсөний дараа ил болгох хүртэл хугацаанд задруулахгүй байх; 27.1.3.төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг задруулах, үрэгдүүлэхээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах; 27.1.4.нууц задрах, үрэгдэх нөхцөл байдал бий болсон, эсхүл үрэгдсэн, задарсан, нууц хамгаалах журам зөрчигдсөн бол нууц хамгаалах ажилтанд нэн даруй мэдэгдэх; 27.1.5.албаны болон хөдөлмөрийн харилцаа дуусгавар болсон, өөр ажил, албан тушаалд шилжих тохиолдолд өөрт нь итгэмжлэн хариуцуулсан төрийн болон албаны нууц тээгчийг зохих ёсоор хүлээлгэн өгөх, албан үүргийн хувьд танилцсан төрийн <u>болон албаны нууцыг</u> задруулахгүй байх баталгааг бичгээр гаргах; 27.1.6.хуульд өөрөөр заагаагүй бол хувийн хэргээр гадаад улсад зорчих тохиолдолд байгууллагадаа урьдчилан бичгээр мэдээлэх.	26 дугаар зүйл.Албан тушаалтан, иргэний үүрэг 26.1.Төрийн нууцтай танилцах эрх бүхий албан тушаалтан, иргэн дараах нийтлэг үүрэг хүлээнэ: 26.1.1.төрийн нууцыг хамгаалах хууль тогтоомжийг сахин биелүүлэх; 26.1.2.танилцсан болон ажил үүргээ гүйцэтгэх явцад мэдсэн төрийн нууцыг хамгаалах, ажиллах хугацаанд, ажлаас халагдсан, чөлөөлөгдсөний дараа ил болгох хүртэл хугацаанд задруулахгүй байх; 26.1.3.төрийн нууцыг задруулах, үрэгдүүлэхээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах; 26.1.4.нууц задрах, үрэгдэх нөхцөл байдал бий болсон, эсхүл үрэгдсэн, задарсан, нууц хамгаалах журам зөрчигдсөн бол нууц хамгаалах ажилтанд нэн даруй мэдэгдэх; 26.1.5.албаны болон хөдөлмөрийн харилцаа дуусгавар болсон, өөр ажил, албан тушаалд шилжих тохиолдолд өөрт нь итгэмжлэн хариуцуулсан төрийн нууц тээгчийг зохих ёсоор хүлээлгэн өгөх, албан үүргийн хувьд танилцсан төрийн нууцыг задруулахгүй байх баталгааг бичгээр гаргах; 26.1.6.хуульд өөрөөр заагаагүй бол хувийн хэргээр гадаад улсад зорчих тохиолдолд байгууллагадаа урьдчилан бичгээр мэдээлэх.
28 дугаар зүйл. Төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах ажилтны үүрэг	27 дугаар зүйл.Төрийн нууцыг хамгаалах ажилтны үүрэг

28.1.Төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг хамгаалах ажилтан нь энэ хуулийн 27 дугаар зүйлд заасан нийтлэг үүргээс гадна дараахь үүрэг хүлээнэ: 28.1.1.төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг хамгаалах хууль тогтоомжийн биелэлтийг хангах, нууц албан хэрэг хөтлөлтийг зохион байгуулж хэрэгжүүлэх; 28.1.2.албан тушаалтан, албан хаагчид төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг ашиглах, хамгаалахад мэргэжил, арга зүйн туслалцаа үзүүлэх; 28.1.3.салбар, харьяа байгууллагын хэмжээнд төрийн <u>болон албаны</u> нууцын хадгалалт, хамгаалалтад хяналт тавьж, үзлэг, тооллого зохион байгуулах; 28.1.4.төрийн <u>болон албаны</u> нууцтай танилцах эрх олгосон албан тушаалтан, иргэнээс нууц хамгаалах баталгаа гаргуулан авах; 28.1.5.гадаад улсын иргэн, байгууллагатай албан бус харилцаа тогтоосон бол энэ тухай тагнуулын байгууллагад мэдэгдэх; 28.1.6.төрийн нууцтай танилцах эрх бүхий албан тушаалтны шилжилт хөдөлгөөний талаар тагнуулын байгууллагад мэдэгдэх; 28.1.7.төрийн <u>болон албаны</u> нууцыг хамгаалах журам зөрчигдсөн тохиолдолд албаны шалгалт явуулж дүнг байгууллагын удирдлагад, шаардлагатай бол тагнуулын байгууллагад танилцуулах, зөрчил, дутагдлыг арилгах арга хэмжээг даруй авч хэрэгжүүлэх; 28.1.8.төрийн <u>болон албаны</u> нууц задарсан, үрэгдсэн бол нэн даруй байгууллагын удирдлага болон тагнуулын байгууллагад мэдэгдэх.	27.1.Төрийн нууцыг хамгаалах ажилтан нь энэ хуулийн 26 дугаар зүйлд заасан нийтлэг үүргээс гадна дараах үүрэг хүлээнэ: 27.1.1.төрийн нууцыг хамгаалах хууль тогтоомжийн биелэлтийг хангах, нууц албан хэрэг хөтлөлтийг зохион байгуулж хэрэгжүүлэх; 27.1.2.албан тушаалтан, албан хаагчид төрийн нууцыг ашиглах, хамгаалахад мэргэжил, арга зүйн туслалцаа үзүүлэх; 27.1.3.салбар, харьяа байгууллагын хэмжээнд төрийн нууцын хадгалалт, хамгаалалтад хяналт тавьж, үзлэг, тооллого зохион байгуулах; 27.1.4.төрийн нууцтай эрх олгосон албан тушаалтан, иргэнээс нууц хамгаалах баталгаа гаргуулан авах; 27.1.5.гадаад улсын иргэн, байгууллагатай албан бус харилцаа тогтоосон бол энэ тухай тагнуулын байгууллагад мэдэгдэх; 27.1.6.төрийн нууцтай танилцах эрх бүхий албан тушаалтны шилжилт хөдөлгөөний талаар тагнуулын байгууллагад мэдэгдэх; 27.1.7.төрийн нууцыг хамгаалах журам зөрчигдсөн тохиолдолд албаны шалгалт явуулж дүнг байгууллагын удирдлагад, шаардлагатай бол тагнуулын байгууллагад танилцуулах, зөрчил, дутагдлыг арилгах арга хэмжээг даруй авч хэрэгжүүлэх; 27.1.8.төрийн нууц задарсан, үрэгдсэн бол нэн даруй байгууллагын удирдлага болон тагнуулын байгууллагад мэдэгдэх.
39.2.2.энэ хуулийн 6.2, 6.3, 15.1 дэх хэсэг, 27, 28 дугаар зүйлд заасан үүргээ удаа дараа биелүүлээгүй, мөн 38.4-т заасан үүргээ биелүүлээгүй албан тушаалтныг албан тушаал бууруулах, албан тушаалаас нь огцруулах, төрийн албанаас халах	38.2.2.энэ хуулийн 6.2, 6.3, 14.1 дэх хэсэг, 26, 27 дугаар зүйлд заасан үүргээ удаа дараа биелүүлээгүй, мөн 37.4-т заасан үүргээ биелүүлээгүй албан тушаалтныг албан тушаал бууруулах, албан тушаалаас нь огцруулах, төрийн албанаас халах
38.4.Тагнуулын байгууллагын хяналт, шалгалтын дүнд гаргасан албан шаардлагыг байгууллага, албан тушаалтан заавал биелүүлж, хариу мэдэгдэх үүрэгтэй.	37.4.Энэ хуулийн 37.1-д заасан хяналт шалгалт явуулах журмыг Засгийн газар батална. 37.2.Тагнуулын байгууллагын хяналт, шалгалтын дүнд гаргасан албан шаардлагыг байгууллага, албан тушаалтан заавал биелүүлж, хариу мэдэгдэх үүрэгтэй.

Дээрх хүснэгтээс харвал, ТБАНтХ болон Төрийн нууцын тухай хуульд зааснаар цалингийн хэмжээг гурван сар хүртэл хугацаагаар 20 хүртэл хувиар бууруулах болон албан

тушаалтныг албан тушаал бууруулах, албан тушаалаас нь огцруулах, төрийн албанаас халах үндэслэлийг судлан үзэхэд тухайн хариуцлагыг оногдуулах үндэслэл нь ижил байна. Өөрөөр хэлбэл, хуулийн төсөлд заасан сахилгын хариуцлага нь хүчин төгөлдөр үйлчилж буй ТБАНтХ-д заасан сахилгын хариуцлага болон оногдуулах үндэслэл нь бүгд адилхан байна.

Түүнчлэн, хуулийн төслийн 38.2.2-т *“...мөн 37.4-т заасан үүргээ биелүүлээгүй...”* гэж заасан боловч тус төслийн 37.4-т *“Энэ хуулийн 37.1-д заасан хяналт шалгалт явуулах журмыг Засгийн газар батална.”* гэж ямар нэгэн үүрэг хүлээлгэсэн зохицуулалтыг тусгаагүй байсан бөгөөд харин хуулийн төслийн 37.2-т *“Тагнуулын байгууллагын хяналт, шалгалтын дүнд гаргасан албан шаардлагыг байгууллага, албан тушаалтан заавал биелүүлж, хариу мэдэгдэх үүрэгтэй.”* гэж заажээ. Иймд хуулийн төслийн 38.2.2-т заасан *“...мөн 37.4-т заасан үүргээ биелүүлээгүй...”* гэснийг *“...мөн 37.2-т заасан үүргээ биелүүлээгүй...”* гэж өөрчлөх нь зүйтэй.

Харин Эрүүгийн хууль болон Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлагын асуудлыг судлан үзвэл:

Одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Эрүүгийн хуулийн 19.11 дүгээр зүйлд Төрийн нууцыг хууль бусаар олж авах, 19.12 дугаар зүйлд Төрийн нууцыг задруулах, 19.13 дугаар зүйлд Төрийн нууцыг үрэгдүүлэх гэмт хэргийг хуульчилсан бол Зөрчлийн тухай хуулийн 15.14 дүгээр зүйлд Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль зөрчих зөрчлийг тус тус хуульчилж хариуцлага хүлээлгэхээр заасан.

Эрүүгийн хуулийн 19.11 дүгээр зүйлд заасан “Төрийн нууцыг хууль бусаар олж авах” гэмт хэрэгт *“Төрийн нууцад хамаарах мэдээ, баримт, эд зүйлсийг хулгайлсан, цуглуулсан, хадгалсан нь эх орноосоо урвах, тагнуул хийх гэмт хэргийн шинжгүй бол зургаан сараас гурван жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, эсхүл зургаан сараас гурван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ”* гэж заасан бөгөөд тус хуулийн 19.12 дугаар зүйлд Төрийн нууцыг задруулах, 19.13 дугаар зүйлд Төрийн нууцыг үрэгдүүлэх гэмт хэргийг хувьд төрийн маш нууц болон төрийн онц чухал нууцтай холбоотой асуудал хөндөгддөг.

Хуулийн төсөлд заасан сахилгын хариуцлага нь хүчин төгөлдөр үйлчилж буй ТБАНтХ-д заасан сахилгын хариуцлага болон оногдуулах үндэслэл нь бүгд адилхан байна.

Дээрхээс дүгнэвэл, Төрийн нууцын тухай хуулийн төсөл батлагдсан тус хуульд заасан төрийн нууцын гурван зэрэглэлээс нууцын зэрэглэлд хамаарах мэдээлэлтэй холбоотой асуудлын хүрээнд Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэргийн шинжийг хангасан тохиолдолд тус хуулийн 19.11 дүгээр зүйлд заасны дагуу хариуцлага хүлээлгэх боломжтой.

Харин Эрүүгийн хуулийн 19.12, 19.13 дугаар зүйлд заасан зохицуулалтын дагуу “нууц” зэрэглэлд хамаарах мэдээллийн хүрээнд төрийн нууцыг задруулах, үрэгдүүлсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх боломжгүй нөхцөл байдал үүсэхээр байна.

Иймд төрийн “нууц”-ын зэрэглэлд хамаарах мэдээллийг задруулсан, үрэгдүүлсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх шаардлагатай эсэхийг судлан үзэж, Эрүүгийн хуулийн дээрх зохицуулалтуудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах нь зүйтэй.

Одоогийн байгаа зохицуулалтын хүрээнд Төрийн болон албаны нууцын тухай хуульд зааснаар албаны нууцад хамаарах мэдээлэл нь “нууц” зэрэглэлтэй учир үүнийг Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан гэмт хэрэгт тооцох үндэслэлгүй гэж үзэж хууль тогтоогч хуульчлаагүй байна.

Гэтэл тус хуулийг шинэчлэн найруулж “Төрийн нууцын тухай хууль”-ийн төслийг боловсруулж, тус хуулийн төсөлд төрийн нууцад хамаарах мэдээллийг “онц чухал нууц”, “маш нууц”, “нууц” гэж өөрчлөн ангилж байна. Энэ хүрээнд ТБАНТХ-д зааснаар төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн 2 ангилдаг байсныг 3 болгон өөрчилсөн учраас үүнтэй уялдуулан Төрийн нууцын тухай хуулийн төслийг боловсруулахдаа Эрүүгийн хуулийн холбогдох зохицуулалт нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хуулийг төслийг боловсруулах шаардлагатай байсан боловч боловсруулаагүй орхигдуулсан байна.

Хэрэв тус хуулийн төсөл энэ хэвээр батлагдсан тохиолдолд төрийн нууцах хамаарах “нууц” зэрэглэлийн мэдээллийг задруулсан, үрэгдүүлсэн тохиолдолд Эрүүгийн хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэх боломжгүй нөхцөл байдал үүсэхээр байна.

Харин Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлагатай холбоотойгоор тус хуулийн төслийн дагалдуулан Зөрчлийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл байх бөгөөд тус төсөлд *“Зөрчлийн тухай хуулийн 15.14 дүгээр зүйлийн гарчиг, мөн зүйлийн 1.1-1.4 дэх заалт, 2 дахь хэсгийн “болон албаны” гэснийг, 15.34 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн “Албаны нууцаас бусад” гэснийг тус тус хассугай.”* гэж заажээ.

Энэхүү зохицуулалтаас үзвэл, одоогийн Зөрчлийн тухай хуульд заасан “Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль зөрчих” зөрчлийн зохицуулалтаас зөвхөн “болон албаны” гэх үгийг хасаж “Төрийн нууцын тухай хууль зөрчих” зөрчил болгон өөрчилж, оногдуулах шийтгэлийг өөрчлөлгүй хэвээр үлдээсэн гэж үзэж болох юм.

Дээрхээс дүгнэвэл, хүчин төгөлдөр үйлчилж буй ТБАНТХ болон Төрийн нууцын тухай хуулийн төсөлд тусгасан хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлагатай холбоотой зохицуулалт ижил байдлаар тусгагдсан байна. Эндээс ТБАНТХ-аас “болон албаны” гэх үгийг хасаж Төрийн нууцын тухай хууль болгосон боловч тус хуулийг зөрчсөн зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага нь төрийн нууц болон албаны нууцыг зөрчсөн тохиолдолд хүлээлгэж байсан хуулийн зохицуулалттай ижил байгаа нь анхаарал татаж байна. Иймд хуулийн төслийн зохицуулалтыг энэ хэвээр нь үлдээх эсэхийг нягтлан шалгах нь зүйтэй.

Нөгөөтээгүүр, энэхүү зохицуулалт нь одоо ч практикт хэрэгжиж байгаа учир цаашид хэрэгжих боломжтой гэж үзэж болох боловч дээр дурдсанчлан Эрүүгийн хуулиар төрийн нууцын “нууц” зэрэглэлд хамаарах мэдээллийг задруулсан, үрэгдүүлсэн тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэх боломжгүй нөхцөл байдал үүсэж байна. Нөгөөтээгүүр, “нууц” зэрэглэлд хамаарах мэдээлэлд ямар мэдээлэл хамаарах талаар Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хуулийн төсөлд тодорхой байдлаар тусгаагүйгээс харвал төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн “нууц” зэрэглэлтэй холбоотой зохицуулалтыг эргэн харж, засаж сайжруулан холбогдох хуулиуд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах эсэх асуудлыг хөндөх шаардлагатай болох нь харагдаж байна.

Дагалдах хуулийн төслийн талаар:

Хүчин төгөлдөр үйлчилж буй ТБАНТХ-ийг шинэчлэн найруулсан Төрийн нууцын тухай хуулийн төслийн хүрээнд 42 хуульд өөрчлөлт, 1 хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай нийт 43 дагалдах хуулийн төслийг боловсруулсан байна.

Дагалдах хуулийн төслийн нэр:

1. Архив, албан хэрэг хөтлөлтийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
2. Ашигт малтмалын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
3. Байгууллагын нууцын тухай хууль (3 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсгийг хүчингүй болсонд тооцох.)
4. Гамшгаас хамгаалах тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
5. Гүйцэтгэх ажлын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
6. Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
7. Дипломат албаны тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
8. Засгийн газар дахь хяналтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
9. Захиргааны ерөнхий хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
10. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
11. Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
12. Зөрчлийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай (15.34 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн "Албаны нууцаас бусад" гэснийг хасах)
13. Зэвсэгт хүчний тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
14. Инновацийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
15. Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
16. Кибер аюулгүй байдлын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
17. Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
18. Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
19. **Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай**
20. Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
21. Монгол Улсын Хүний эрхийн үндэсний комиссын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
22. Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай ("7.6.Хаалттай мэдээлэлд хамаарах төрийн нууцтай холбогдох Төрийн нууцын тухай хуулиар зохицуулснаас бусад харилцааг энэ хуулиар зохицуулна.", Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.5 дахь хэсэг, 9 дүгээр зүйлийн 9.1 дэх хэсгийг тус тус хүчингүй болсонд тооцсугай.)
23. Орон нутгийн хамгаалалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
24. Өмгөөллийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
25. Патентын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
26. Тагнуулын байгууллагын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
27. Төрийн албаны тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
28. Төрийн аудитын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
29. Төрийн бус байгууллагын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
30. Төрийн тусгай хамгаалалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
31. Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
32. Улсын бүртгэлийн ерөнхий хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
33. Үй олноор хөнөөх зэвсэг дэлгэрүүлэх болон терроризмтой тэмцэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай

34. Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
35. Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
36. Хувиргасан амьд организмын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
37. Цагдаагийн албаны тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
38. Цөмийн энергийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
39. Цэргийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
40. Шүүх шинжилгээний тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
41. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
42. Эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай
43. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай (ЭХХШТХ-ийн 34.4 дүгээр зүйлийн 6 дахь хэсгийг хүчингүй болсонд тооцсугай)

Дээрх 43 хуулиас “болон албаны” гэх үгийг хасахаар тусгасан бөгөөд 4 (ЭХХШТХ, НМЭИТБТХ, ЗтХ, БНТХ) хуульд “болон албаны” гэх үгийг хассанаас гадна дээрх өөрчлөлтүүдийг оруулсан байна. Зөвхөн Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахаар тусгажээ.

1 дүгээр зүйл. Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 15 дугаар зүйлд доор дурдсан агуулгатай 15.2.3 дахь заалт нэмсүгэй:

“15.2.3. төрийн нууцын хууль тогтоомжийн биелэлт, хяналт, шалгалтын нэгдсэн дүнгийн талаарх тагнуулын байгууллагын мэдээллийг жил бүр.”

2 дугаар зүйл. Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.3 дахь хэсгийн “Энэ хуулийн 15.1, 15.2-т заасан” гэснийг “Энэ хуулийн 15.1, 15.2.1, 15.2.2-т” гэж өөрчилсүгэй.

3 дугаар зүйл. Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 39 дүгээр зүйлийн 39.9 дэх хэсгийн “болон албаны” гэснийг хассугай.

4 дүгээр зүйл. Энэ хуулийн Төрийн нууцын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Энэ хуулийн төслийн дагуу Улсын Их Хуралд “төрийн нууцын хууль тогтоомжийн биелэлт, хяналт, шалгалтын нэгдсэн дүнгийн талаарх тагнуулын байгууллагын мэдээллийг жил бүр” ирүүлэхээр тусгасан байна.

3.3. “ОЙЛГОМЖТОЙ БАЙДАЛ” ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТЭЭР ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ

Тус шалгуур үзүүлэлтээр хуулийн төслийн зүйл, заалт нь найруулга, хэл зүйн болон агуулгын хувьд ойлгомжтой байдлаар томъёологдсон болон логик дараалалтай боловсруулагдсан эсэхийг шалгана. Ингэхдээ Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 4 дүгээр бүлэгт заасан болон “Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлал”-ыг баримталсан эсэхийг нарийвчлан давхар шалгана. Энэ шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд дараах байдлаар дүн шинжилгээ хийлээ.

Хүснэгт 14. Хуулийн төслийн зохицуулалт ойлгомжтой эсэхэд хийсэн дүн шинжилгээ

№	Ойлгомжгүй байгаа хуулийн төслийн зохицуулалт	Тайлбар	Санал
1.	Төслийн 15 дугаар зүйлийн 15.5 дахь хэсэг	Төслийн 15 дугаар зүйлийн 15.5 дахь хэсэгт “...мэдээллийг задруулах нөхцөл бий болгох мэдээллийг “нууц” зэрэгт хамааруулна.” гэж заажээ. Гэвч хуулийн төслийн 15.1-15.4 дэх хэсэг болон бусад зохицуулалтад “зэрэглэл” гэж заасан байна.	Төслийн 15.5-д заасан “зэрэгт” гэснийг “зэрэглэлд” гэж өөрчлөх.
2.	Төслийн 17 дугаар зүйлийн 17.4 дэх хэсэг	Төслийн 17 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “...дардссыг...” гэж алдаатай байсан байна.	Төслийн 17 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “...дардссыг...” гэснийг “дардсыг” гэж бичих.

Түүнчлэн, энэхүү шалгах хэрэгслийн дагуу хуулийн төслийг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 28 дугаар зүйлд заасан хуулийн төслийн бүтэц, хэлбэр, 29 дүгээр зүйлд заасан хуулийн төслийн эх бичвэрийн агуулгад тавих нийтлэг шаардлага, 30 дугаар зүйлд заасан хуулийн төслийн хэл зүй, найруулгад тавих нийтлэг шаардлагад нийцүүлэн боловсруулсан эсэхийг дараах байдлаар шалгасан.

Хүснэгт 15. Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 28, 29, 30 дугаар зүйлд заасан шаардлагад нийцүүлэн боловсруулсан эсэх.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 28 дугаар зүйлд заасан Хуулийн төслийн бүтэц, хэлбэр	
Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн зохицуулалт	Хуулийн төслийн зохицуулалтад үнэлгээ хийсэн байдал
28.1.Хуулийн төсөл дараах бүтэцтэй байна: 28.1.1.хуулийн төслийн гарчиг; 28.1.2.хуулийн төслийн бүтцийн үндсэн нэгж болох зүйл; 28.1.3.зүйлийн доторх хэсэг; 28.1.4.хэсгийн доторх заалт; 28.1.5.заалтын доторх дэд заалт; 28.1.6.шаардлагатай бол бүлэг, дэд бүлэг, хэсэг, дэд хэсэг, анги.	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлд заасан Хуулийн төслийн эх бичвэрийн агуулгад тавих нийтлэг шаардлага	

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн зохицуулалт	Хуулийн төслийн зохицуулалтад үнэлгээ хийсэн байдал
29.1.1. Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээнд нийцсэн, бусад хууль, үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлоготой уялдсан байх;	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
29.1.2. Тухайн хуулиар зохицуулах нийгмийн харилцаанд хамаарах асуудлыг бүрэн тусгасан байх;	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
29.1.3. Тухайн хуулиар зохицуулах нийгмийн харилцааны хүрээнээс хальсан асуудлыг тусгахгүй байх;	Хуулийн төсөл зохицуулах харилцаа, хүрээнээс хальсан зүйл судалгаагаар тогтоогдоогүй.
29.1.4. Тухайн хуулиар зохицуулах нийгмийн харилцаанд үл хамаарах хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах буюу хүчингүй болсонд тооцох тухай заалт тусгахгүй байх;	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
29.1.5 Зүйл, хэсэг, заалт нь хоорондоо зөрчилгүй байх;	Харилцан уялдаа хэсэгт төслийн зарим зүйл, заалт бусад хуулийн төсөл болон хууль хоорондоо зөрчилтэй байгааг судлан үзсэн болно.
29.1.6. Хэм хэмжээ тогтоогоогүй, тунхагласан шинжтэй буюу нэг удаа хэрэгжүүлэх заалт тусгахгүй байх;	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
29.1.7. Бусад хуулийн заалтыг давхардуулан заахгүйгээр шаардлагатай бол түүнийг эш татах, энэ тохиолдолд эшлэлийг тодорхой хийж, хуулийн нэр болон хэвлэн нийтэлсэн албан ёсны эх сурвалжийг бүрэн гүйцэд заасан байх;	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
29.1.8. Тухайн хуулиар зохицуулах нийгмийн харилцаа, хуулийн үйлчлэх хүрээ, эрх зүйн харилцаанд оролцогч хүн, хуулийн этгээдийн эрх, үүрэг, зохицуулалтад удирдлага болгох зарчим, харгалзан үзэх нөхцөл байдал, нийтийн эрх зүйн этгээдийн чиг үүрэг, эрх хэмжээ, тэдгээрийг биелүүлэх журмыг тусгасан байх.	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 30 дугаар зүйлд заасан Хуулийн төслийн хэл зүй, найруулгад тавих нийтлэг шаардлага.	
30.1.1. Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хуульд хэрэглэсэн нэр томъёог хэрэглэх;	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
30.1.2. Нэг нэр томъёогоор өөр өөр ойлголтыг илэрхийлэхгүй байх;	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
30.1.3. Үг хэллэгийг монгол хэл бичгийн дүрэмд нийцүүлэн хоёрдмол утгагүй товч, тодорхой, ойлгоход хялбараар бичих;	Өмнөх хүснэгтэд төслийн зарим зүйл, заалт нуршуу, тодорхойгүй, найруулга зүйн алдаатай байдлыг судлан үзсэн.
30.1.4. Хүч оруулсан нэр томъёо хэрэглэхгүй байх;	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
30.1.5. Жинхэнэ нэрийг ганц тоон дээр хэрэглэх.	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.

3.4. “ХАРИЛЦАН УЯЛДАА” ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТЭЭР ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ

Энэхүү шалгах хэрэгслийг хэрэглэж хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлснээр хууль тогтоомжийн давхардал, хийдэл, зөрчлийг тогтоож, тэдгээрийг арилгаж, тухайн хуулийн төслийн дотоод болон бусад хуультай уялдах уялдаа холбоог сайжруулна. Энэ хүрээнд хуулийн төсөл болон тус хуулийн төсөлтэй холбогдуулан боловсруулан хуулийн төслүүд, болон хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй зохицуулалттай харилцан уялдаж байгаа эсэхэд дүн шинжилгээ хийнэ.

Төрийн нууцын тухай хуулийн төслийг боловсруулсантай холбоотойгоор дагалдах 43 хуулийн төслөөс гадна Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хуулийн төслийг боловсруулсан байна.

Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хуулийн төслийн талаар:

Монгол Улсын төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалтыг Засгийн газрын 2017 оны 9 дүгээр сарын 13-ны өдрийн 247 дугаар тогтоолоор баталсан бөгөөд төрийн нууцын жагсаалтад нийт 33 байгууллагын 574 мэдээлэл байна. Уг жагсаалтад 2019-2024 онд нийт 8 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан бөгөөд мэдээллийн жагсаалтаас хассан 2, өөрчлөлт оруулсан 3, нэмсэн 14 тохиолдол байна. Төрийн нууцын жагсаалтыг Засгийн газрын шийдвэрээр баталснаар УИХ-ын хяналт суларч, төрийн нууцын жагсаалтыг үндэслэлгүй өргөжүүлэх, үүнтэй холбоотойгоор хүн хүч, техник технологи, зохион байгуулалтын хувьд үр ашиггүй байдлыг үүсгэж байна¹⁵ гэжээ.

Хуулийн төсөл нь мэдээ, баримт бичиг, эд зүйл, объект, үйл ажиллагааг Монгол Улсын төрийн нууцад хамааруулах, хууль хүчин төгөлдөр болох гэсэн хоёр зүйлтэй. Энэ хүрээнд Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгчийн Тамгын газар, Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газар, Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөл, гадаад харилцаа, батлан хамгаалах, хууль зүй, дотоод хэрэг, эдийн засаг, байгаль орчин, аялал жуулчлал, барилга, хот байгуулалт, боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спорт, уул уурхай, зам тээвэр, хүнс, хөдөө аж ахуй, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, эрчим хүчний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, Авлигатай тэмцэх газар, төрийн аудит, Сонгуулийн ерөнхий хороо, Үндэсний статистикийн хороо, Цөмийн энергийн комисс, Төрийн албаны зөвлөл, харилцаа холбоо, мэдээллийн технологи, Төрийн өмчийн бодлого зохицуулалтын газар, тагнуулын байгууллага, төрийн тусгай хамгаалалтын байгууллага, онцгой байдал, стандарт хэмжил зүй, Үндсэн хуулийн цэц, шүүх, прокурор, аймаг, нийслэлийн Засаг даргын Тамгын газрын хэмжээнд төрийн нууцад хамааруулах мэдээллийн жагсаалтыг гаргаж, нууцын зэрэглэл, нууцлах хугацааг тодорхойлсон¹⁶ байна.

Төрийн болон нууцын жагсаалт батлах тухай төсөлд:

- А. Монгол Улсын Их Хурлын Тамгын газар
- Б. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн Тамгын газар
- В. Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газар

¹⁵ Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хуулийн төслийн үзэл баримтлал, 2026 он, 2-3 дахь тал.

¹⁶ Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хуулийн төслийн танилцуулга, 2026 он, 2 дахь тал.

Г. Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлийн ажлын алба, стратегийн судалгааны хүрээлэн

- Д. Гадаад харилцааны салбар
- Е. Батлан хамгаалах салбар
- Ё. Хууль зүй, дотоод хэрэг, хууль сахиулах салбар
- Ж. Банк, санхүүгийн салбар
- З. Байгаль орчин, аялал жуулчлалын салбар
- И. Барилга, хот байгуулалтын салбар
- Й. Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын салбар
- К. Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн салбар
- Л. Зам, тээврийн салбар
- М. Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн салбар
- Н. Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын салбар
- О. Эрүүл мэндийн салбар
- Ө. Эрчим хүчний салбар
- П. Авлигатай тэмцэх салбар
- Р. Төрийн аудитын байгууллага
- С. Сонгуулийн ерөнхий хороо
- Т. Санхүүгийн зохицуулах хороо
- У. Үндэсний статистикийн хороо
- Ү. Цөмийн энергийн комисс
- Ф. Төрийн албаны зөвлөл
- Х. Харилцаа, холбоо, мэдээллийн технологийн салбар
- Ц. Мэргэжлийн хяналтын байгууллага
- Ч. Төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын газар
- Ш. Үндэсний хөгжлийн газар
- Щ. Тагнуулын байгууллага, төрийн тусгай хамгаалалтын газар
- Ы. Онцгой байдлын салбар
- Э. Стандарт, хэмжил зүйн газар
- Ю. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц, шүүх, прокурорын байгууллага
- Я. Аймаг, нийслэлийн засаг даргын тамгын газар гэж заажээ.

Энэхүү 33 салбарт хамаарах хүснэгтэд дурдсан асуудлыг төрийн нууцад хамаарах мэдээлэлд хамааруулсан байх бөгөөд энэхүү хүснэгтэд мэдээллүүдээс харвал “нууц” зэрэглэлд хамаарах мэдээлэл байхгүй байна.

Энэ нь тус хуулийн төслийн төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн зэрэглэл, “нууц” зэрэглэлийн мэдээлэлтэй холбоотой зохицуулалтыг үр нөлөөг алдагдуулж байна. өөрөөр хэлбэл, “нууц” зэрэглэлд хамаарах мэдээлэл байхгүй байхад ийнхүү зэрэглэл үүсгэсэн мэт харагдаж байна. Иймд Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хуулийн зохицуулалт болон Төрийн нууцын тухай хуульд заасан төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн зэрэглэл, “нууц” зэрэглэлтэй холбоотой зохицуулалтыг сайтар судлан үзэж, хуулийн төслийн зохицуулалтууд болон хуулийн төсөл хоорондын харилцан уялдааг сайжруулах шаардлагатай байна.

Мөн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан гэмт хэрэгт эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх боломжтой эсэх асуудал нь хууль хоорондын харилцан уялдаатай холбоотойгоор хөндөгдөж байна. Практикт хэрэгжих боломж шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд дурдсанчлан төрийн нууцын тухай хуулийн төсөлд заасан төрийн нууцын гурван зэрэглэлээс нууцын зэрэглэлд хамаарах мэдээлэлтэй холбоотой асуудлын хүрээнд Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэргийн шинжийг хангасан тохиолдолд тус хуулийн 19.11 дүгээр зүйлд заасны дагуу хариуцлага хүлээлгэх боломжтой. Харин Эрүүгийн хуулийн 19.12, 19.13 дугаар зүйлд заасан зохицуулалтын дагуу "нууц" зэрэглэлд хамаарах мэдээллийн хүрээнд төрийн нууцыг задруулах, үрэгдүүлсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх боломжгүй нөхцөл байдал үүсэхээр байна.

Иймд төрийн "нууц"-ын зэрэглэлд хамаарах мэдээллийг задруулсан, үрэгдүүлсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх шаардлагатай эсэхийг судлан үзэж, хууль хоорондын харилцан уялдааг сайжруулах шаардлагатай байна.

Түүнчлэн, хуулийн төслийн 38.2.2-т *"...мөн 37.4-т заасан үүргээ биелүүлээгүй..."* гэж заасан боловч тус төслийн 37.4-т *"Энэ хуулийн 37.1-д заасан хяналт шалгалт явуулах журмыг Засгийн газар батална."* гэж ямар нэгэн үүрэг хүлээлгэсэн зохицуулалтыг тусгаагүй байсан бөгөөд харин хуулийн төслийн 37.2-т *"Тагнуулын байгууллагын хяналт, шалгалтын дүнд гаргасан албан шаардлагыг байгууллага, албан тушаалтан заавал биелүүлж, хариу мэдэгдэх үүрэгтэй."* гэж заажээ. Иймд хуулийн төслийн 38.2.2-т заасан *"...мөн 37.4-т заасан үүргээ биелүүлээгүй..."* гэснийг *"...мөн 37.2-т заасан үүргээ биелүүлээгүй..."* гэж өөрчлөх нь зүйтэй. Энэ нь хуулийн төслийн зохицуулалт хоорондын харилцан уялдааг хангах боломжийг бүрдүүлнэ.

ДӨРӨВ.ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ

Төрийн болон албаны нууцын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 3 дугаар хавсралтаар баталсан “Хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлал”-ын дагуу үнэлгээ хийв.

Төрийн нууцын тухай хуулийн төсөл нь одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй ТБАНТХ-д заасан “албаны нууц” гэх ойлголтыг хасах, албаны нууцтай холбоотой зохицуулалтыг хүчингүй болгох талаар зохицуулалтыг агуулсан бөгөөд тус хуулийн төсөлд дээрх асуудлаас гадна хэд хэдэн зохицуулалтыг шинээр тусгасан байна.

Тус хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэхдээ хуулийн төслийн зорилго, хамрах хүрээ, зохицуулах асуудалтай уялдуулан аргачлалд заасан “Зорилгод хүрэх байдал”, “Практикт хэрэгжих боломж”, “Ойлгомжтой байдал”, “Харилцан уялдаа” гэсэн 4 шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд бүхэлд нь үнэлж, дараах дүгнэлт хүрч байна.

Зорилгод хүрэх байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

- Хуулийн төслийн 4 дүгээр зүйлд заасан мэдээллийг төрийн нууцад хамруулах, нууцлах зарчим нь хуульд нийцсэн, үндэслэлтэй, цаг үеэ олсон байх зарчим хэвээрээ байгаа юм. Мэдээллийг нууцлах нь өөрөө зайлшгүй байх, шаардлагатай хэмжээ, хязгаараас хэтрэхгүй байх зэрэг зарчмыг оруулаагүй нь мэдээлэл илүү ил тод байх нөхцөл бүрдэнэ гэж үнэлэхэд хангалтгүй юм.

- Хуулийн төслийн 7 дугаар зүйлийн 7.6 дахь хэсгийг сайжруулах хэрэгцээ, шаардлагатай байна.

- Хуулийн төслийн 20 дугаар зүйлд төрийн нууцтай танилцах эрхийн цар хүрээ, түүнийг хязгаарлах нөхцөлийг дэлгэрүүлэн зохицуулах нь мэдээлэлтэй танилцах, парламентын тусгай хяналтыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх юм. Иймд тус зохицуулалтыг хуулиар илүү дэлгэрэнгүй зохицуулах шаардлагатай гэж үзлээ.

- Хуулийн төслийн 32 дугаар зүйлд дараах асуудлыг анхаарах шаардлагатай гэж үзлээ. Гэрээний үндсэн дээр төрийн нууц мэдээллийн иргэн, хуулийн этгээдэд шижүүлэх зохицуулалтын тухайд аюулгүй байдлын гэрчилгээ олгох, журам батлах, хяналт тавих эрх бүхий субъектээр тагнуулын байгууллага байгаа нь эрх мэдлийн тэнцвэр алдагдахад хүргэхээр байна. ХБНГУ-ын туршлагаас харвал гэрээний үндсэн дээр төрийн нууц мэдээллийг иргэн, хуулийн этгээд шилжүүлэн авахад тодорхой зөвшөөрөл авах шаардлагатай бөгөөд, зөвшөөрөл олгох чиг үүргийг мэргэжлийн байгууллага хэрэгжүүлдэг боловч үндсэн шалгуур, журам нь хууль эсхүл Засгийн газрын захиргааны хэм хэмжээний актаар тогтоосон байна. Иймд аюулгүй байдлын гэрчилгээ олгох журмыг тагнуулын байгууллага батлах бус, одоо хэрэгжиж буй ТБАНТХ-д заасныг хэвээр үлдээж Засгийн газар батлах шаардлагатай байна. Түүнчлэн гэрчилгээ олгох, олгохоос татгалзах шийдвэрт холбогдох гомдол гаргах, хянан шийдвэрлэх механизмыг нарийвчлан тусгах нь эрх зүйн тодорхой байдал, институцийн тэнцвэр, хүний болон хуулийн этгээдийн эрхийн баталгааг хангах үүднээс илүү оновчтой зохицуулалт болно.

Практик хэрэгжих боломж шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

- Хуулийн төсөлд заасан Төрийн нууцын тухай хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлагатай холбоотой зохицуулалтыг судлан үзэхэд хүчин төгөлдөр үйлчилж буй ТБАНТХ-д заасан зохицуулалттай ижил байдлаар тусгагджээ. Ийнхүү ижил байдлаар тусгасан нь тухайн зохицуулалт одоо практикт хэрэгжиж байгаа учир цаашид ч хэрэгжиж болно гэж үзэх үндэслэл мөн боловч Төрийн болон албаны нууцын тухай хуулиас ялгаатай нь шинэчлэн найруулсан хуулийн төслөөр зөвхөн Төрийн нууцтай холбоотой харилцааг зохицуулахаар хуульчилсан.

Өөрөөр хэлбэл, албаны нууц гэх ойлголтыг хассан тус хуулийн төслийн хувьд төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн зэрэглэл 2 байсныг 3 болгон өөрчилсөнтэй холбоотойгоор төсөлд тусгасан “нууц” зэрэглэлд хамаарах мэдээллийг задруулсан, үрэгдүүлсэн тохиолдолд Эрүүгийн хуулийн 19.12, 19.13 дугаар зүйлд заасан зохицуулалтын дагуу эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх боломжгүй нөхцөл байдал үүсэхээр байна.

Иймд төрийн “нууц”-ын зэрэглэлд хамаарах мэдээллийг задруулсан, үрэгдүүлсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх шаардлагатай эсэхийг судлан үзэж, Эрүүгийн хуулийн дээрх зохицуулалтуудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах нь зүйтэй. Өөрөөр хэлбэл, Төрийн нууцын тухай хуулийн төслийг боловсруулахдаа Эрүүгийн хуулийн холбогдох зохицуулалт нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хуулийг төслийг боловсруулах шаардлагатай байсан боловч боловсруулаагүй орхигдуулсан гэж үзсэн болно.

Нөгөөтээгүүр, “нууц” зэрэглэлд хамаарах мэдээлэлд ямар мэдээлэл хамаарах талаар Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хуулийн төсөлд тодорхой байдлаар тусгаагүйгээс харвал төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн “нууц” зэрэглэлтэй холбоотой зохицуулалтыг эргэн харж, засаж сайжруулан холбогдох хуулиуд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах эсэх асуудлыг хөндөх шаардлагатай болох нь харагдаж байна.

Харин тус хуулийн төслийн дагалдуулан боловсруулсан Зөрчлийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслөөс үзвэл, одоогийн Зөрчлийн тухай хуульд заасан “Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль зөрчих” зөрчлийн зохицуулалтаас зөвхөн “болон албаны” гэх үгийг хасаж “Төрийн нууцын тухай хууль зөрчих” зөрчил болгон өөрчилж, оногдуулах шийтгэлийг өөрчлөлгүй хэвээр үлдээсэн байна.

Ойлгомжтой байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

- Хуулийн төслийн 15 дугаар зүйлийн 15.5 дахь хэсэгт “...мэдээллийг задруулах нөхцөл бий болгох мэдээллийг “нууц” зэрэгт хамааруулна.” гэж заажээ. Гэвч хуулийн төслийн 15.1-15.4 дэх хэсэгт болон бусад зохицуулалтад “зэрэглэл” гэж заасан байна. Иймд төслийн 15.5-д заасан “зэрэгт” гэснийг “зэрэглэлд” гэж өөрчлөх.

- Төслийн 17 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “...дардссыг...” гэснийг “дардсыг” гэж бичих нь зүйтэй.

Харилцан уялдаа шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Төрийн нууцын тухай хуулийн төсөлтэй холбоотойгоор Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хуулийн төслийг боловсруулсан байх бөгөөд тус хуулийн төсөлд тусгасан 33

салбарт хамаарах хүснэгтэд төрийн нууцад хамаарах мэдээлэл болон зэрэглэл, хугацааг тусгасан байна.

Гэвч тус хүснэгтэн дэх төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн зэрэглэлээс харвал “нууц” зэрэглэлд хамаарах мэдээлэл байхгүй байна. Энэ нь Төрийн нууцын тухай хуулийн төслийн төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн зэрэглэл, “нууц” зэрэглэлийн мэдээлэлтэй холбоотой зохицуулалтыг үр нөлөөг алдагдуулж байна. Өөрөөр хэлбэл, “нууц” зэрэглэлд хамаарах мэдээлэл байхгүй байхад ийнхүү зэрэглэл үүсгэсэн мэт харагдаж байна. Иймд Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хуулийн зохицуулалт болон Төрийн нууцын тухай хуульд заасан төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн зэрэглэл, “нууц” зэрэглэлтэй холбоотой зохицуулалтыг сайтар судлан үзэж, хуулийн төслийн зохицуулалтууд болон хуулийн төсөл хоорондын харилцан уялдааг сайжруулах шаардлагатай байна.

Мөн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан гэмт хэрэгт эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх боломжтой эсэх асуудал нь хууль хоорондын харилцан уялдаатай холбоотойгоор хөндөгдөж байна. Практикт хэрэгжих боломж шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд дурдсанчлан төрийн нууцын тухай хуулийн төсөлд заасан төрийн нууцын гурван зэрэглэлээс нууцын зэрэглэлд хамаарах мэдээлэлтэй холбоотой асуудлын хүрээнд Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэргийн шинжийг хангасан тохиолдолд тус хуулийн 19.11 дүгээр зүйлд заасны дагуу хариуцлага хүлээлгэх боломжтой. Харин Эрүүгийн хуулийн 19.12, 19.13 дугаар зүйлд заасан зохицуулалтын дагуу “нууц” зэрэглэлд хамаарах мэдээллийн хүрээнд төрийн нууцыг задруулах, үрэгдүүлсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх боломжгүй нөхцөл байдал үүсэхээр байна.

Иймд төрийн “нууц”-ын зэрэглэлд хамаарах мэдээллийг задруулсан, үрэгдүүлсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх шаардлагатай эсэхийг судлан үзэж, хууль хоорондын харилцан уялдааг сайжруулах шаардлагатай байна.

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

Хууль тогтоомж, эрх зүйн акт

- Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (1992), №1;
- Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2022), №6;
- Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2017), №11;
- Төрийн нууцын тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (1995), №7;
- Эрүүгийн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2016), №7;
- Зөрчлийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2017), №24;
- “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого;
- Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал;
- Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр.

Ном, сурах бичиг, судалгааны тайлан, эмхэтгэл

- Directorate General for Internal Policies. Parliamentary oversight of security and intelligence agencies in the European Union. Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, European Parliament.
- David Banisar, Comments on the Moldovan Draft Law on State and Official Secrets, 2005, <https://www.osce.org/files/f/documents/3/7/16548.pdf>
- Б.Баясгалан, Монгол Улсын Төрийн болон албаны нууцыг хамгаалах эрх зүйн тогтолцоонд тулгамдаж буй асуудал, ХДЭС, (УБ, 2020), Цуврал 77;
- Глоб интернэшнл, Азийн сангийн Монгол дахь төлөөлөгчийн газар, “Олон улсын хэм хэмжээнд нийцсэн хуулиар дамжуулах олон нийтийн мэдээлэлтэй байх эрхийг дэмжих нь” төсөл, Мэдээлэлтэй байх эрхийг хязгаарлаж буй хууль тогтоомжийн дүн шинжилгээ, 2019 он;
- Төрийн болон албаны нууцын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн үзэл баримтлал, 2025 он;
- ХЗҮХ, Төрийн болон албаны нууцын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ, 2023 он;
- ХЗҮХ, Төрийн болон албаны нууцын эрх зүйн зохицуулалт (Олон улсын чиг хандлага, зарим улсын туршлага), 2023 он;
- Ч.Өнөрбаяр, Б.Тэмүүлэн, Ж.Баярцэцэг нар, Төрийн нууцын тухай өнөөгийн хандлагыг өөрчлөх замаар иргэдийн мэдэх эрхийг хангах нь, ННФ, 2010 он.